

Problematika nacionalnih parkova u svijetu i Republici Hrvatskoj

Španjol, Željko

Source / Izvornik: **Glasnik za šumske pokuse: Annales Experimentis silvicultibus, 1994, 30, 61 - 94**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:108:923880>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-13**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Forestry and Wood Technology](#)

ŽELJKO ŠPANJOL

PROBLEMATIKA NACIONALNIH PARKOVA U SVIJETU I U REPUBLICI HRVATSKOJ

THE PROBLEMS OF CROATIAN AND WORLD NATIONAL PARKS

Prispjelo: 13. 09. 1993.

Prihvaćeno: 1. 10. 1993.

Od proglašenog prvoga nacionalnog parka u svijetu (Yellowstone 1872. godine) do danas bilo je mnogo pokušaja da se usklade mišljenja i definira sam pojam »nacionalni park« i odrede kriteriji i funkcije koje neki prostor treba imati da bi bio proglašen nacionalnim parkom. Samim osnivanjem nacionalnih parkova u SAD-u, Kanadi, Australiji, Africi i u Europi izdvajaju se dva osnovna koncepta (tipa) nacionalnih parkova: liberalniji, tzv. američki, i zatvoreniji, tzv. europski, kao i veći broj onih koji su njihova kombinacija.

Hrvatska nimalo ne zaostaje u zaštiti svojih nacionalnih ljepota. Iako počeci aktivne zaštite počinju krajem prošlog stoljeća, prvi nacionalni parkovi proglašavaju se na teritoriju Hrvatske 1928/29. godine (Plitvička jezera, Štirovača, Paklenica, Bijeće stijene). Ta formalna zaštita već nakon godinu dana prestaje važiti. Proglašenje i pravna zaštita nacionalnih parkova započinje nakon 2. svjetskog rata. Republika Hrvatska ima sedam nacionalnih parkova: Plitvička jezera (1949), Paklenica (1949), Risnjak (1953), Mljet (1960), Kornati (1980), Brijuni (1983), Krka (1985).

Danas u vremenu narušene kvalitete života i porasta ekološke svijesti potreba za sačuvanim prirodnim sredinama je izuzetno velika. Napose se to osjeća u turizmu, u kojemu se traži sve veće njihovo korištenje i valorizacija. Naravno da iz toga izlaze mnogi problemi koji se moraju stručno i adekvatno rješavati, od same funkcije (višefunkcionalnost), prostorno-tehničkog uređenja, zoniranja prostora, oblika zaštite, zakonskih mjera, posjedovnih odnosa, organizacije, upravljanja, financiranja i dr.

Ključne riječi: nacionalni park, svijet, Hrvatska, povijesni razvoj, tipovi, funkcije, valorizacija

POVIJESNI PREGLED - HISTORY

Neposredna zaštita prirode započinje zaštićivanjem prvog područja, šume Fontainebleau 1858. godine. Ubrzo nakon toga, dakle u drugoj polovici prošlog stoljeća, u SAD-u je upotrijebljen pojam »NACIONALNI PARK«. Dolazi do proglašenja zaštite prvoga nacionalnog parka u svijetu, u SAD-u i to Yellowstone 1. 3. 1872. godine, čime je distignut najcjelovitiji i najviši stupanj zaštite nekoga nacionalnog prostora.

Kao prvu realizaciju i akt proglašenja jednog područja za nacionalni park u Europi možemo uzeti godinu 1909. kada je potpisan ugovor između Švicarske i komisije za zaštitu prirode i općine Zernez, na čijem je teritoriju nacionalni park, o zakupu područja na 25 godina, iako je tek 1. 8. 1914. godine Savez Švicarske Federacije donio poseban Zakon o proglašenju Donjeg Engodina za nacionalni park (Stajić 1972). Inače je Švedska 1910. godine proglasila 7 nacionalnih parkova, što bi onda to bili prvi nacionalni parkovi u Europi. Taj se podatak navodi u više radova (Vidaković 1989; Vevers i dr. 1989).

Tablica 1. NAJSTARIJI NACIONALNI PARKOVI NA SVIJETU
THE OLDEST NATIONAL PARKS OF THE WORLD

1. Yellowstone	1872.	SAD
2. Royal	1879.	Australija
3. Banff	1885.	Kanada
4. Glacier	1886.	Kanada
5. Yoho	1886.	Kanada
6. Sequoia	1890.	SAD
7. Yosemite	1890.	SAD
8. Kings Canyon	1890.	SAD
9. Tangariro	1894.	Novi Zeland
10. Waterton Lakes	1895.	Kanada
11. Krüger	1898.	Južnoafrička Republika
12. Mount Rainier	1899.	SAD

Izvor: Vidaković (1989); Stajić (1972); Nature and National Parks – Eur. Bull.

Proglašenjem prvoga nacionalnog parka definirana je za američke prilike u to vrijeme i njegova svrha i potreba u definiciji »da se zaštite čuda prirode u korist užitka naroda«, te da se sam prostor očuva u izvornom, prirodnom stanju, da se u njemu ukine svaki oblik eksploatacije prirodnih dobara i da kao takav prostor primarno koristi za užitak i odmor. Dakle, već prvim proglašenim nacionalnim parkom istaknuta je njegova kulturna i općenacionalna vrijednost. Iz toga izlazi i sam naziv »NACIONALNI PARK«, gdje ono »NACIONALNI« upućuje na njegovu nacionalnu važnost i značenje, a »PARK« jer služi u prvom redu za odmor i rekreaciju. Oni pripadaju prirodnim cjelinama o kojima brine društvena zajednica i pod njezinom su neposrednom kontrolom te su od najvišega nacionalnog interesa. Još uvijek u svijetu od tog vremena do danas nije u potpunosti usklađena i određena sama definicija, a ni sam naziv »NACIONALNI PARK«.

»Ni izraz PARK, uzet iz američke prakse, ne odgovara pravom smislu zbog razlike u duhu jezika. Iako se taj izraz udomaćio u Europi, pa i u slavenskim jezicima, on asocira na umjetnu ljudsku tvorevinu dake drugačiju od one na koju se odnosi tehnički termin NACIONALNI PARK« (Kev o 1971, iz: Vidaković 1989).

Iako od samih početaka postoje razlike u pristupima, mišljenjima i definiranju pojma i funkcija nacionalnih parkova, počinje se na međunarodnoj razini razmatrati ta problematika i donositi određene preporuke i definicije. Tako Londonska konvencija iz 1933. godine razrađuje pojam »NACIONALNI PARK« i definira ga kao »područje koje se podređuje javnoj brizi, u kojem o promjeni granica i izdvajanju pojedinih dijelova odlučuju nadležni zakonodavni organi. Zaštićeno područje izdvo-

jeno je radi čuvanja i unapređivanja njegovih estetskih, geoloških, arheoloških i drugih vrijednosti. Propisana su i određena ograničenja, zabranjeno je sjeći stabla, hvatati životinje, uništavati ili sakupljati biljke, osim ako to ne dopusti uprava zaštićenog objekta. Sve te mjere služe dobrobiti pučanstva, a osobito rekreaciji stanovništva koje živi u urbanim i industrijskim centrima» (V i d a k o v i ć 1989).

Godine 1940. donesena je tzv. Washingtonska definicija koja nadopunjuje Londonsku konvenciju »pojmom očuvanja prirodnih, pejzažnih i panoramskih ljepota, flore i faune nacionalnog značenja, gdje se pruža mogućnost javnog uživanja, kao i time da se prirodna bogatstva što ih posjeduju ti parkovi ne smiju iskorištavati u ekonomske svrhe« (V i d a k o v i ć 1989).

U deklaraciji usvojenoj 1945. godine u SAD-u, koja je nazvana »Standardi praiskonskih nacionalnih parkova«, piše: »Praiskonski nacionalni parkovi su prostori teritoriji i vodene površine, sačuvani u prvobitnom stanju, koji su po kvaliteti i ljepoti toliko iznad prosječnih primjera iste vrste da nameću potrebu da budu sačuvani netaknuti u svojoj cjelini za užitak, odgoj i poticaj čitavom narodu za sva vremena«, (Konz. zav. NRH 1954, iz: V i d a k o v i ć 1989).

Poslije drugoga svjetskog rata najaktivniju ulogu u djelatnostima na zaštiti prirode preuzima »Međunarodna unija za očuvanje prirode i prirodnih izvora« (IUCN), koja je osnovana 1948. godine, zajedno s drugim specijaliziranim organizacijama Ujedinjenih naroda. Posebna zasluga IUCN-a je što je njezinom preporukom Ekonomsko-socijalno vijeće UN na svojoj 27. sjednici 1959. godine donijelo Rezoluciju o nacionalnim parkovima i ostalim prirodnim rezervatima, naglašavajući njihovu važnost za čovječanstvo u duhovnom, kulturnom, znanstvenom i ekonomskom pogledu.

Značajnu pažnju i doprinos u propagiranju važnosti i uloge nacionalnih parkova na nacionalnom i općeljudskom polju daje generalni sekretar UN U Tant. On je pred Ekonomsko-socijalnim vijećem 1961. godine rekao: »*Ujedinjeni narodi uviđaju važnost nacionalnih parkova i sličnih rezervata za čovječanstvo na kulturnom i znanstvenom polju, kao i njihovo ekonomsko značenje, te mogućnost da se flora i fauna na tim područjima zaštite u prirodnom stanju*« (K e v o 1971, iz: V i d a k o v i ć 1989).

Godine 1960. u Ateni je osnovana Međunarodna komisija za nacionalne parkove (ICNP). Ona dopunjuje dotada utvrđene definicije, kriterije i načela o nacionalnim parkovima te provodi njihovu klasifikaciju i selekciju.

Prva svjetska konferencija o nacionalnim parkovima održana je u Seatleu (SAD) 1962. godine. Ona je značajna po tome što je na njoj naglašena uloga nacionalnih parkova napose u pedagoškom, znanstvenom i istraživačkom pogledu. Propisuje da se oni moraju osnivati zakonom. S obzirom na njihovu javnu, tj. turističku ulogu, naznačeno je da se sva turistička izgradnja treba locirati izvan parka, kao i to da unutar nacionalnog parka ne smije biti stambenih naselja. Donesen je čitav niz korisnih preporuka o unapređenju i zaštiti nacionalnih parkova.

Godine 1962. održana je u Parizu Generalna konferencija UNESCO-a o čuvanju ljepota i karaktera pejzaža i predjela, s osloncem na nacionalne parkove. Na njoj se pozivaju sve zemlje svijeta da poduzmu sve, napose u obliku nacionalnih zakona, kako bi se sačuvala prirodna baština koja je od primarne važnosti za ljudski opstanak, za njezinu duhovnu i fizičku rekreaciju. Traže se bitne mjere radi očuvanja i zaštite primarnih pejzaža i predjela, vrijednih i specifičnih urbanih područja, zatim

planska upotreba prirodnih prostora i resursa. Poziva se na edukaciju, obrazovanje i odgoj u svim oblicima školske i fakultetske naobrazbe i upozorava na značenje medija u njihovoj provedbi (V i d a k o v i ć 1989).

Međunarodna komisija za nacionalne parkove utvrdila je 1963. godine kriterije za selekciju i izradila tekst note koja će se putem IUCN-a prenijeti svim zainteresiranim vladama. Utvrđeni su principi prema kojima se neko područje može proglasiti nacionalnim parkom. Određena je minimalna površina od 2000 ha, kao i sve mjere zaštite koje se propisuju. Utvrđene su štetne djelatnosti koje se ne smiju provoditi u nacionalnom parku. Tako se zabranjuje bavljenje poljoprivredom, stočarstvom, lovom, ribolovom, eksploatacijom ruda i šuma, te gradnja brana za hidroenergiju i navodnjavanje, aerodroma, željeznica, cesta.

Još je jednom Londonska i Washingtonska definicija nacionalnog parka korigirana i dopunjena na Desetom generalnom zasjedanju skupštine IUCN-a, održanom u New Delhiju 1969. godine. Tada je donesena jedinstvena definicija pojma »NACIONALNI PARK« :

- »1. Nacionalni park je relativno veliko područje izuzetne ljepote gdje jedan ili više ekosistema u suštini nisu promijenjeni ljudskim korištenjem i gdje biljni i životinjski svijet, geološke i morfološke osobitosti imaju posebnu važnost za nauku, obrazovanje, rekreaciju i turizam.
2. O parku se brine najviši nadležni organ vlasti u zemlji, poduzimajući mjere da se u cijelom zaštićenom prostoru spriječi ili ograniči naseljavanje i eksploatacija, kako bi se očuvale ekološke, geomorfološke i estetske karakteristike, koje su bile pretpostavka za ustanovljavanje zaštićenog teritorija.
3. Posjećivanje je dopušteno pod određenim uvjetima, koje ima rekreacijsku, odgojnu, obrzovnu i kulturnu svrhu.

Na istom zasjedanju precizirano je koja se područja ne mogu zvati NACIONALNIM PARKOM.

- a) Prirodnoznanstveni rezervati za čije je posjećivanje potrebna specijalna dozvola (strogi, integralni, odnosno cjeloviti prirodni rezervati).
- b) Prirodni rezervati kojim upravlja privatna institucija ili čije priznavanje nije i kontrola nisu u nadležnosti najviših organa u zemlji.
- c) Specifični rezervat koji je utvrđen prema terminima Afričke konvencije iz 1968. godine (floristički, faunistički i lovni rezervat, ornitološki, geološki, šumski, itd.).
- d) Naseljeno i iskorištavano područje na kojemu se prostornim planom uređenja predviđa razvitak turizma, gdje su industrijalizacija i urbanizacija pod kontrolom, gdje javna rekreacija u prirodi ima prednost pred zaštitom ekosistema (različiti regionalni prirodni parkovi, park-šume, itd.).

U želji da se za Europu modificira, odnosno precizira koncepcija nacionalnih parkova, sazvan je 1970. godine međunarodni kolegij koji je definicije iz New Delhija dopunio slijedećim:

- a) Rekreativne aktivnosti koje bi mogle štetiti prije strogo zaštićenim područjima i poremetiti biološku ravnotežu moraju biti isključene iz pojasa nacionalnih parkova.
- b) Područja koja se nazivaju »NACIONALNIM PARKOVIMA«, a naseljena su, u kojima se daje važnost turizmu i gdje se daje prednost industrijalizaciji, razvoju arhitekture i rekreaciji u prirodi u odnosu prema očuvanju ekosistema treba, što je moguće prije, nazvati drugim imenom i promijeniti im naziv i kategoriju.

- c) Prilikom definiranja primarne svrhe postojanja nacionalnog parka treba znati da prirodni ekosistemi nisu uvijek njegova osnovna svrha; mnogi nacionalni parkovi sa značajnim kulturnim znamenitostima odgovaraju svim kriterijima pa ih je ICNP bez rezerve prihvatio« (V i d a k o v i ć 1989).

Postulati s konferencije u New Delhiju preuzeti su i pooštreni na 11. generalnoj sjednici u Banfu (Kanada) 1972. godine, gdje je naglašena zaštitna funkcija nacionalnih parkova (M a r t i n o v i ć-U z e l a c 1987).

Na Drugoj svjetskoj konferenciji o nacionalnim parkovima, održanoj u Yellowstonu 1972. godine, doneseni su kriteriji koje nacionalni park mora zadovoljiti da bi bio upisan u »Listu svjetskih nacionalnih parkova«. Prema »United Nations list of National parks and Equivalent reserves« (J a r i ć 1978) to su:

1. da ima zakonsku osnovu koja mu osigurava dovoljno striktnu zaštitu,
2. da ima određenu minimalnu veličinu,
3. da bude adekvatno osiguran dovoljno velikim godišnjim budžetom i osobljem za njegovo održavanje koje omogućava da ta zakonska zaštita može biti učinkovito primijenjena.

Sve su te rezolucije danas kriteriji za nacionalne parkove.

Kako se striktna definicija nacionalnog parka ni jednim tipom organizacije i funkcioniranja nije mogla primijeniti zbog specifičnosti svakog parka, moralo se prići određenim prilagođavanjima i toleriranju određenih kompromisa. Tako se turizam tolerira onoliko i na onim mjestima gdje neće ugroziti estetske, biološke i ekološke vrijednosti zaštićenog prostora (npr. zone stroge zaštite). Mogu se dopustiti i one djelatnosti koje su u funkciji unapređenja turizma, ali u dopuštenim okvirima zaštite prirode i okoliša. Također se dopušta i gradnja onih objekata koji su u službi zaštite, organizacije, unapređenja i djelatnosti. Može se dopustiti i lov i ribolov, ali samo uz strogu kontrolu i u određenim razdobljima za određenu vrstu. Vrlo je značajno reguliranje prava privatnih vlasnika u prostoru nacionalnog parka. Njihov boravak i život te aktivnosti i djelatnosti moraju biti u skladu sa zaštitom i funkcijama ili u protivnom se moraju ukinuti. I ostale suprotnosti i kolizije moraju se riješiti uz primjenu zakona u korist razvoja i zaštite prostornih i prirodnih značajki nacionalnog parka.

U Republici Hrvatskoj ideje o zaštiti prirode počinju se javljati gotovo istovremeno kada i u ostalom svijetu, prije svega od naših prirodoslovaca koji ideje o zaštiti prirode propagiraju pišući u časopisima, od kojih neki imaju stoljetnu godišnjicu izlaženja i uopće su među najstarijima u svijetu u svojoj problematici: Šumarski list 1877, Glasnik Hrvatskoga naravoslovnoga društva 1886, Lovačko-ribarski viestnik 1892, Hrvatski planinar 1898, Priroda 1911, Zaštita prirode 1938. godine.

Proglašenju prvih nacionalnih parkova u Hrvatskoj prethodio je sustavan rad na zaštiti prirode već od polovice 19. stoljeća donošenjem raznih uredbi, naredbi i zakona te pisanjem u navedenim časopisima i publikacijama. Svakako treba spomenuti da je 27. 04. 1893. godine donesen naš najstariji Zakon o lovu, u kojemu je obuhvaćena zaštita ptica. Iste 1893. godine osnovano je Društvo za uređenje i uljepšavanje Plitvičkih jezera i okolice. Dana 27. 12. 1885. održana je Prva glavna skupština Hrvatskoga naravoslovnoga društva, u sklopu kojega je 1922. godine osnovan Odbor za zaštitu prirodnih spomenika. Značajno je spomenuti Zakon o zaštiti pećina od 30. 07. 1900. godine.

»Napose je spomena vrijedna još i naredba Kr. zem. vlade, odjela za unutarnje poslove, od 21. 03. 1910, koja se tiče sačuvanja remek djela prirode, koja su važna sa znanstvenog gledišta ili od osobite estetske važnosti, a služe za ures domovini. U istom duhu sastavljen je i novi Zakon o lovu od 5. 12. 1931, obvezatan za sve banovine države, u kojemu se ustanove (članci) 17 i 18 protežu na zaštitu ptica i rijetke vrste divljači, dok je saveznom uredbom Savske banovine od 7. 02. 1935. propisana zaštita ptica pjevica i ostalih ptica korisnih po poljoprivredno i šumsko gospodarstvo. Ovamo napokon pristaju ustanove (članci) Zakona o šumama obvezatnog za sve banovine, i savezne naredbe od 20. 06. 1930, po kojima se mogu putem posebne odluke bana proglasiti zaštićenima pojedini objekti prirodne osobitosti, predjeli naročite prirodne ljepote, pa rijetkosti flore i faune, koje se nalaze u šumi ili na šumskom tlu, i u tu svrhu propisati mjere za uzdržavanje prirodnih spomenika i osebnosti iz biljnoga i životinjskoga svijeta« (Hirtz 1938).

Godine 1899. donesena je Uredba o građevinskom radu za okolicu Plitvičkih jezera. Njome se htjelo spriječiti »onečišćenje jezerskih voda i pritoka, na što bi se imalo osobito paziti kod podizanja novih pilana izvan rezervatnog užeg i šireg područja« (Eisenhuth 1928, iz: Vidaković 1989). Društvo za uređenje i uljepšavanje Plitvičkih jezera i okolice prvo je pokrenulo donošenje zakona o proglašenju tog lokaliteta nacionalnim parkom. Godine 1914. izradilo je prijedlog zakona »o čuvanju krasota Plitvičkih jezera i okolice« i uputilo hrvatskom Saboru »da se stvori zakon o zaštiti Plitvičkih jezera i proglasi ih za nacionalni park«, (Eisenhuth 1928, iz: Vidaković 1989). Procedura za dostavljanje zakonskog prijedloga Zemaljskoj vladi trajala je dugo, pa je tek 1916. godine molba Društva prosljeđena Šumskom odsjeku u Rijeci, pod čijom je upravom bilo plitvičko područje. Napravljen je i prijedlog zakonske osnove o zaštiti Plitvičkih jezera i anketa (1920.) kao priprema za zakon, u kojoj je ispitivano javno mišljenje (Vidaković 1989). Godine 1925. zakonska osnova o zaštiti Plitvičkih jezera i okolice upućena je Ministarstvu šuma i ruda s apelom da se pokrene zakonska zaštita. Upravo zahvaljujući toj zakonskoj osnovi, na temelju Zakona o šumama i Zakona o lovu, posebnim Financijskim zakonom Kraljevine SHS iz godine 1928/29. (članak 280) proglašeni su prvi nacionalni parkovi na prostoru Hrvatske: Plitvička jezera, Bijeće stijene, Štirovača (Premužić 1938) i Paklenica (Kamenarović 1961). Kako je taj zakon bio na snazi samo jednu budžetsku godinu, a poslije nije produživan, prestala je ta formalna zaštita tih područja.

U službenom listu kraljevske banske uprave Savske banovine, Narodnim novinama br. 98 od 30. 04. 1934. objavljeno je da je rješenjem bana od 22. travnja 1937. godine (broj 6032-7-1937) osnovano »Povjerenstva za zaštitu prirode i očuvanje prirodnih spomenika Savske banovine« i donesen Statuta rješenjem broj 6033-7-1937 od 24. 04. 1937. godine i imenovano, prema Statutu, od predsjednika, tajnika i deset članova. Prema članku 1. Statuta »zadaca je Povjerenstva za očuvanje prirode i prirodnih spomenika, da trajno oživljava i unapređuje svekolika nastojanja oko:

- a) sačuvanja remek-djela prirode važnih sa znanstvenog i estetskog gledišta kao što su razne geološko-petrografske i paleografske osobitosti, pećine, špilje, izvori, vodeni tokovi, slapovi, jezera, ribnjaci, naročito stara i rijetka stabla te grupe istih, drvodredi pošumljenih površina na kraškim terenima itd.;
- b) zaštita rijetkog bilja i životinja;

- c) održanja predjela naročite prirodne ljepote; i
d) da surađuje kod postupka oko proglašavanja izvjesnog predjela nacionalnim parkom«.

Prema članku 2. »povjerenstvo je savjetodavni organ Kr. banske uprava u Zagrebu, te stoji pod neposrednim nadzorom Bana Savske banovine«. Prva sjednica Povjerenstva održana je dana 29. 05. 1937. godine u dvorani zgrade Kr. banske uprave na Radićevu trgu broj 2/I. Prvi predsjednik bio je dr. Vale Vouk. Sjednici je pored članova Povjerenstva bio nazočan i gospodin ban Savske banovine dr. Viktor Ružić A r h i v).

Na osnovi Financijskog zakona za 1938/39. godinu Ministarski savjet po prijedlogu ministra šuma i rudnika propisuje Uredbu o nacionalnim parkovima. U članku 1. stoji: »Predjeli naročite prirodne ljepote, naučne ili povjesne važnosti ili koje imaju uvjeta, da služe uživanju prirode, fizičkom i duhovnom jačanju čovjeka i razvoju turizma, mogu se izdvojiti i proglasiti nacionalnim parkovima«. Uredbom je regulirano da odluku o izdvajanju i proglašenju nacionalnih parkova donosi Ministarski savjet na prijedlog ministra šuma i rudnika u suglasnosti ministra financija, trgovine i industrije i građevina. Nacionalni parkovi su pod neposrednom zaštitom države (članak 4) i o njima vodi brigu ban (članak 7), a o nacionalnim parkovima u državnim šumama brine se ministar šuma i rudnika (članak 9). U Uredbi su regulirane granice, zaštita, vlasništvo, savjetodavni odbori, gradnja u nacionalnom parku, iskorišćivanje šuma, čuvanje, planovi, kaznene odredbe i dr. M a r i n o v i ć - U z e l a c (1986) navodi da je ta Uredba vrlo značajna i da se može slobodno reći ispred svog vremena, i to u europskim relacijama.

Temeljem članka 8. Uredbe o nacionalnim parkovima od 12. 05. 1938. izdalo je Ministarstvo šuma i rudnika »Propise o sastavu i djelokrugu rada savjetodavnih odbora« na osnovi kojega je bivše samostalno »Povjerenstvo za zaštitu prirode i očuvanje prirodnih spomenika Savske banovine« dokinuto i postavljen je novi »Banovski odbor za zaštitu prirode u Savskoj banovini«, koji je imenovan rješenjem broj 6531-7 od 14. 04. 1939. Svoju prvu sjednicu »Banovski odbor za zaštitu prirode« održao je u Zagrebu 16. 05. 1939. godine u prostorijama Odsjeka za šumarstvo. Prvi predsjednik bio je dr. Vale Vouk. Članovi Odbora na svojim su sjednicama podvrgli oštroj kritici Propise o sastavu i djelokrugu rada savjetodavnog odbora od 3. 03. 1939, koje je izdalo Ministarstvo šuma i rudnika, zato što osnutkom Vrhovnog odbora za zaštitu prirode u Beogradu nije bilo garancije da će rad Banovinskog odbora biti uspješan. Zanimljivo je da u Vrhovnom odboru po tim propisima nisu bili zastupani članovi Banovinskog odbora, što je svakako bilo svjesno kočenje rada i zaštite prirode u Savskoj banovini. Banovinski odbor, nošen naprednim i europskim idejama o zaštiti prirode i u njezinu interesu započeo je intenzivno raditi osobito na:

1. zaštitu prirode na Plitvičkim jezerima i njihovu proglašenju narodnim zaštitnim parkom,
2. izradi zakonskog nacрта o »Zaštiti prirode i prirodnih spomenika«.

Već na prvoj sjednici 16. 05. 1939. jednoglasno je prihvaćen prijedlog da Kr. banska uprava »hitno poduzme potrebite korake, kako bi se do donošenja odluke o izdvojenju i proglašenju Plitvičkih jezera nacionalnim parkom te sastave regulativne osnove, zabranila svaka sječa kao i podizanje građevinskih objekata na području Plitvičkih jezera«.

Banovski odbor za zaštitu prirode imenovan je rješenjem bana od 3. 7. 1940. godine u Savjetodavni odbor za zaštitu prirode Banovine Hrvatske, a uspostavljanjem Nezavisne Države Hrvatske 1941. godine u Savjetodavni odbor za zaštitu prirode Nezavisne Države Hrvatske (A r h i v).

Nakon 2. svjetskog rata, godine 1946. donesen je Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti na razini ondašnje države Jugoslavije. Na temelju spomenutog zakona je 25. 1. 1946. osnovan u Zagrebu Zemaljski zavod za zaštitu prirodnih rijetkosti NRH. Za Hrvatsku je donesen godine 1949. Zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti (NN, br. 84 od 18. 10. 1949). Opći zakon o zaštiti spomenika kulture i prirodnih rijetkosti predviđao je za prirodne objekte samo jednu zaštitnu kategoriju (»prirodna rijetkost«), dok je na temelju Općeg zakona o šumama iz 1947. godine postojala mogućnost da se »šumski predjeli prirodnih ljepota, kao i oni povjesnog ili naučnog značenja, mogu zakonima proglasiti za nacionalne parkove«. Tako je nastojanjima Zemaljskog zavoda i nadležnih šumarskih organa Sabor NR Hrvatske proglasio na temelju zakona o šumama Plitvička jezera i Paklencu godine 1949. nacionalnim parkovima. Početkom 1950. godine zaštita prirode spojena je sa službom zaštite spomenika kulture (Konzervatorski zavod NRH-Zagreb), te je otada djelovala kao Odjel za zaštitu prirodnih rijetkosti. Iste je godine pri spomenutom Odjelu osnovan Savjet za zaštitu prirodnih rijetkosti, sastavljen od istaknutih znanstvenih radnika, pobornika zaštite prirode u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova.

Povijesno je značajna i Uredba o nacionalnim parkovima iz godine 1954. Ona uvodi dvije razine njihove uprave: razina Savjeta nacionalnih parkova Izvršnog vijeća Sabora, koji još uvijek pripada resoru šumarstva pri Republičkom sekretarijatu za poslove narodne privrede, i razina uprave pojedinog nacionalnog parka s upravnim odborom i direktorom. Njezinom izmjenom iz 1958. godine ublažen je zaštitni režim šuma nacionalnih parkova. Novi Zakon o zaštiti prirode iz 1960. godine (NN br. 19 od 11. 05. 1960) najcjelovitije afirmira zaštitu prirode i njezinu djelotvornost i učinkovitost. Značajan je zbog toga što se njime osamostaljuje služba zaštite prirode u odvojeni Zavod za zaštitu prirode, koji regulira službu zaštite prirode, a imenuje ga Izvršno vijeće Sabora. Značajno je i osnivanje Savjeta, sastavljenoga od prestavnika svih zainteresiranih resora (prosvjeta, znanost, kultura, privreda, urbanizam, šumarstvo, turizam i dr.), koji obavlja određene poslove u području zaštite prirode. Tim zakonom u članku 6. definiran je pojam nacionalnog parka: »Nacionalni parkovi su veća prostorno ograničena područja velike prirodne privlačnosti, koja imaju naročito naučno, kulturno-prosvjetno i društveno značenje, te služe za odmor i rekreaciju.«. On se proglašuje Zakonom (članak 7). Godine 1965. izlazi novi Zakon o zaštiti prirode (NN br. 34), koji ne mijenja ništa što se tiče nacionalnih parkova.

Važeći Zakon o zaštiti prirode iz 1976. godine (NN br. 54 od 25. 12. 1976) definira pojam nacionalnog parka: »Nacionalni park je prostrano područje osobite prirodne, kulturne, znanstvene, odgojne, obrazovne, estetske, turističke i rekreativne vrijednosti, a obuhvaća jedan ili više sačuvanih ili neznatno izmijenjenih ekosistema. U nacionalnom parku dozvoljene su djelatnosti kojima se ne ugrožava izvornost biljnog i životinjskog svijeta, te hidrografske, geomorfološke, geološke i pejzažne vrijednosti nacionalnog parka, kao i radnje kojima se održava ili uspostavlja prirodna ravnoteža«. On se proglašuje zakonom (članak 27) zajedno sa strogim rezervatom i parkom prirode, dakle proglašava ga Sabor. Člankom 33. istog Zakona »za pojedine

dijelove nacionalnog parka, s obzirom na njihovo značenje i stupanj ugroženosti, može se utvrditi poseban način zaštite odnosno uređenja i korištenja. « U tom članku možemo uočiti mogućnosti zoniranja u nacionalnom parku. Nacionalnim parkom upravlja Uprava nacionalnog parka (članak 69) koja radi prema donesenom Statutu Uprave nacionalnog parka. U članku 70. stoji da je nacionalni park od posebnog društvenog interesa. Da brigu o nacionalnim parkovima vodi najviše državno tijelo, govori se u člancima 34. i 72. U članku 72. stoji da »Sabor daje suglasnost na odredbe Statuta Uprave nacionalnog parka koje su značajne za ostvarivanje posebnog društvenog interesa u obavljanju njene djelatnosti.« Članak 34. govori o tome da se »način zaštite, uređenja, unapređenja i korištenja nacionalnog parka i njegovih dijelova utvrđuje prostornim planom područja posebne namjene u smislu posebnog zakona.« Prostorni plan donosi Sabor.

TIPOVI NACIONALNIH PARKOVA TYPES OF NATIONAL PARKS

Postojanje dvaju temeljnih tipova i svih ostalih, nastalih njihovom kombinacijom, uvjetovano je poviješću nastajanja nacionalnih parkova, motivima i namjenom zaštićenog prostora i znatno se razlikuju međusobno.

U SAD-u i Kanadi od prvih početaka zaštite prirode išlo se na zaštitu velikih kompleksa prirodnih prostora, koji su proglašavani nacionalnim parkovima, a poslije strožih rezervata, bilo posebno ili u nacionalnim parkovima. U Europi su se prvo zaštićivali pojedini objekti i manje površine (područja), dakle rezervati, a tek poslije su osnivani nacionalni parkovi. U SAD-u od prijedloga do same realizacije zaštite, tj. zakona o proglašenju i konkretne zaštite, prolazi vrlo kratki rok jer se odmah angažiralo samog predsjednika i Kongres SAD-a. Dotle se u Europi vodila duga borba za svaki zaštićeni objekt istupanjem pojedinaca, znanstvenih djelatnika i ustanova za pridobivanje javnosti i državnih vlasti. Sami američki predsjednici veliki su pobornici zaštite prirode i prirodnih vrednota i često su isticali potrebu njihove zaštite kao primarnu nacionalnu važnost. To se može obrazložiti razlikama u tome što je Europa prostorno malena (izuzmemo li još i azijski dio Rusije), gusto naseljena, rascjepkana velikim brojem država, različitim kulturnim, nacionalnim i političkim tradicijama, dok je SAD prostrana, rjeđe naseljena, s velikim prostranstvima nedirnutih prirodnih cjelina te ekonomski najrazvijenija zemlja.

Tzv. američki tip organizacije nacionalnog parka možemo nazvati i liberalnijim, jer dopušta slobodnije ponašanje u prostoru. U njemu je veće značenje dano odgojnoj i rekreativno-turističkoj funkciji. Ta je misao od početka jasno postavljena kao svrha i jedan od ciljeva osnivanja nacionalnih parkova. Ona je uklesana na ulazu u prvi nacionalni park Yellowstone (1872): »FOR THE BENEFIT AND ENJOYMENT OF THE PEOPLE«. Iako su te funkcije primarne, prostor nacionalnog parka je izuzet iz velikih gospodarskih zahvata. Turistička aktivnost, kao primarna, mora biti u funkciji zaštite i edukacije, mora se podrediti načelima zaštite prirode, tako da i ona funkcionira uz znatna ograničenja i prema strogim zakonskim pravilima. Američki je tip zaštite potekao iz zaštite većih površina, pa tako i nacionalni park, ali nije bio uvjetovan načinom života u velikim urbanim i industrijaliziranim gradovima i naseljima, jer ih u to doba nije bilo ili su se tek nazirali ti

problemi. Rastom velikih gradova sazrijevale su spoznaje o tome da je nužno zaštićivati i manje prostore koji su vrijedne cjeline, što je osobito dolazilo do izražaja u Europi. Europski način zaštite razvijao se i obrnutim putem. U prvo vrijeme zaštićivani su manji, pojedini i izolirani dijelovi prirode. Poslije se prelazilo na zaštitu cijelih područja koja bi se proglasila nacionalnim parkom. Nosioći zaštite bili su pojedinci i društva, prirodnjaci i entuzijasti, motivirani prirodnim ljepotama i slobodom prirodnoga razvoja. Potreba za nekakvim aktivnim sudjelovanjem i doživljajem u prirodi u obliku rekreacije nije u to vrijeme bila značajna u Europi. Tako se razvija tzv. europski tip organizacije nacionalnog parka, koji je mnogo stroži.

U nacionalnom parku zabranjeni su svi gospodarski zahtjevi, a svrha im je prije svega znanstvenoistraživačka (»laboratorij u prirodi«). Priroda je prepuštena svom prirodnom razvoju, a tek u izuzetnim slučajevima dopušta se aktivnost čovjeka.

Poslije, proglašavanjem novih nacionalnih parkova u vrijeme većih potreba čovjeka za prirodom i aktivnostima u njoj, dolazi do kompromisa između turizma i zaštite prirode u novim oblicima organizacije nacionalnih parkova tzv. kombiniranim tipom, danas sve zastupljenijim. Države su svojim zakonima o zaštiti prirode omogućile razne kategorije zaštite prirodnih predjela (rezervati, parkovi prirode, spomenici prirode, predjeli, krajolici), čime je nacionalni park mogao razviti sebi svojstven oblik zaštite i organizacije prema međunarodnim propisima, preporukama i nacionalnim zakonima i interesima.

FUNKCIJE NACIONALNIH PARKOVA FUNCTIONS OF NATIONAL PARKS

a) Odgojno-obrazovna funkcija

Educational Function

Posjetom nacionalnom parku čovjek spoznaje i zapaža, osjeća i sudjeluje u životnom prostoru i tokovima prirode. Krećući se u zaštićenom prostoru, samostalno ili u grupama, u njemu se mora probuditi osjećaj poštovanja prema prirodi, jer »čovjek kao oličje svoje okoline mora učiti da se više ne pita što može da radi, nego prije svega, što smije da radi ne želi li uništiti vlastitu zakonitost prirode.« (Kumm 1975, iz: Vidaković 1989). Odgojno-obrazovne funkcije nacionalnog parka očituju se i u edukaciji u prirodi, napose za mlađe naraštaje kojima se usađuje znanje i intelektualna svijest o čuvanju, zaštiti i razumijevanju prirode. Nacionalni parkovi su također pogodni da se preko sredstava masovnog informiranja (TV, novine, film, razne publikacije i dr.) popularizira zaštita prirode, napose zakoni, uredbe i mjere kojima se njegovo korištenje usklađuje s namjenom, koja je opet određena ograničenjima i normama ponašanja i djelovanja.

Nacionalni parkovi sa svojim sačuvanim ekosustavima, florom i faunom te geomorfološkim osobitostima pružaju izuzetnu priliku da se na tim prostorima posjetitelji neposredno ili preko raznih medija educiraju o funkcioniranju i važnosti prirode i zaštićenih objekata prirode. Koji su oblici edukacije mogući, detaljno

navodi K u t s c h e r (1980) na primjeru nacionalnog parka Bayerischer Wald. On polazi od socijalne, dobne i obrazovne struktura posjetitelja. Značajan je koncept edukacije u američkom nacionalnom parku koji daju W a t s o n (1980) i K i l l e r - m a n (1980), koji pokazuje instruktivno na primjerima radnih obrazaca programe učenja i zapažanja u prirodi, napose za školski uzrast. K n o l l (1980) ističe značenje ekskurzija (instructional tours) kao načina osobne i kolektivne edukacije.

b) **Rekreacijska funkcija** Recreational Function

Prostor nacionalnog parka je najprivlačniji prostor za odmor i rekreaciju po svojoj prirodnoj, ekološkoj i prostornoj monumentalnosti i ljepotama. Pogrešno je shvatiti da nacionalni parkovi moraju ponajprije služiti za odmor i rekreaciju pod svaku cijenu. U nacionalnom parku mora se vladati po određenom režimu. Ni u kojemu slučaju ne može se dovesti u pitanje mir, red, ekološka i prirodna ravnoteža, napose temeljnog fenomena parka te cjelokupne flore i faune. Turisti se moraju podrediti načelima zaštite prirode.

Aktivne i pasivne sportske i rekreacijske aktivnosti čine osnovu turističke ponude nacionalnog parka. Na taj način turizam postaje inicijalna djelatnost kroz koju se ostvaruje aktivni koncept zaštite, te se tako kroz dimenzioniranje turističkih kapaciteta utječe neposredno na koncept i režime zaštite prostora.

c) **Znanstvenoistraživačka funkcija** Scientific Function

Znanstvena istraživanja moraju biti sastavni dio funkcije nacionalnog parka. Na rezultatima tih istraživanja mora se temeljiti organizacija i funkcioniranje nacionalnog parka. Njegov temeljni fenomen, kao i cjelokupna priroda, flora i fauna, moraju biti »poligon« multidisciplinarnih istraživanja »laboratorij« u prirodi na samo domaćih znanstvenika već od internacionalnog značenja za znanost.

PROBLEMI KORIŠTENJA I UREĐENJA NACIONALNIH PARKOVA PROBLEMS IN USE AND ORGANIZATION OF NATIONAL PARKS

»Racionalno je planiranje bitan instrument za usklađivanje eventualnih sukoba između potreba razvoja i potreba zaštite i poboljšanja okoliša.«

Deklaracija Stockholmske konferencije, 1972.

Problem korištenja i uređenja nacionalnog parka reguliran je prostornim planom. Prostorni plan zaštićenog prirodnog područja je jedan od oblika zaštite, i to, možemo reći jedna od načina »aktivne zaštite«. Kao takav on uvjetuje donošenje odluka o teritorijalnim oblicima korištenja prostora, koje je zasnovano na znanstvenim spoznajama. Kako navodi M i n j e v i ć (1981), »planiranje time postaje primarni regulator održavanja prirodnih fenomena u svom izvornom obliku i njegovog adekvatnog korištenja.« Zato prostorni plan mora zadovoljiti osnovne pretpostavke

da ne bi optimalnim rasporedom svih funkcija u prostoru (ljudi, dobra i djelatnosti) doveo u pitanje i opasnost za zaštitu, očuvanje i funkcioniranje prirodnih ekosustava i značajki nacionalnog parka, napose izgradnjom objekata za obitavanje i boravak ljudi, njihovu rasonodu i rekreaciju. U tom smislu on mora biti na svoj način restriktivan.

»Prostorni plan zaštićenog područja jedno je od temeljnih sredstava koncepcije i provođenja zaštite, uređenja, održavanja i unapređenja. Pogrešna koncepcija prostornog plana u stanju je da bude razorni faktor s gorim posljedicama nego što bi one bile da plana nije uopće bilo, upravo zbog njegove, ne samo restriktivne, nego i izrazito izražene aktivne uloge što ga ističe između svih ostalih mjera zaštite i unapređenja. (...) Prostorni plan za nacionalni park je sigurno najsloženiji između prostornih planova zaštićenih prirodnih područja. Tome je razlog složenost funkcija nacionalnog parka. Znanstvena, kulturna i estetska funkcija određuju zaštitu dok obrazovna, odgojna, rekreacijska i turistička određuju način korištenja« (Marinović-Uzelac 1986).

Kako su mnoge od tih funkcija u suštini u suprotnosti, prostorni plan ih mora uskladiti i integrirati. Ako to ne uspije, onda više neće biti u funkciji »aktivne zaštite«, već može postati i snažan razorni faktor i k tomu ozakonjen (Marinović-Uzelac 1979). Greške u planiranju u zaštićenom području poput nacionalnog parka su nedopustive i tu se odmah očituju nepovoljno ponajprije na prirodu i njezino funkcioniranje, kao i na turističku i druge funkcije. Međutim, primjenom znanosti, poštivanjem etičkih i zakonskih propisa izbjeći će se konflikti u određivanju namjene prostora (nesređeni vlasnički odnosi, postojanje naselja u granicama nacionalnog parka), želje i mogućnosti korištenja prirodnih vrijednosti i moći će se definirati prostor za prihvata pojedinih funkcija.

»Prostorni planovi nacionalnih parkova zasnivaju se na zakonu, smjernicama i ciljevima prostornog razvoja i uređenja područja posebne namjene, a i na podacima i analizama prirodnih, povijesnih, demografskih, ekonomskih i tehničkih studija, a glavne su im osnove:

- granica područja na koje se plan odnosi,
- plan kategorije zaštite,
- plan namjene prostora,
- plan uređenja pejzaža,
- plan infrastrukture i način povezivanja s infrastrukturom šireg područja,
- plan uređenja naselja,
- plan prostornog razvoja turizma.

Posebno su vrijedna podloga prostornog plana kartografski materijal i studije, među kojima je vrijedno spomenuti geološku, pedološku, fitocenološku i šumskotipološku kartu, te topografske i hidrološke studije. Osim kartografskog dijela prostorni plan sadrži smjernice razvojnih mogućnosti, uvjete gradnje, uređenja i korištenja zemljišta, te ostale odredbe kojima se reguliraju prostorni odnosi unutar granica nacionalnog parka.

Na temelju prostornog plana izrađuje se:

- dugoročni plan gospodarskog razvoja,
- uređenje osnove,
- urbanistički planovi.

Dugoročni plan gospodarskoga razvoja pripada kategoriji dokumenata društvenog planiranja. Uređenje osnove u nacionalnom parku vezuje se na prostorni plan

te u svojim specijalnostima ima provedbeni karakter. To su:

- osnova uređenja pejzaža,
- šumskouredajna osnova (s faunom kopnenih biotopa),
- osnova uređenja travnjaka i ostalih površina (za stočarstvo),
- osnova održavanja režima voda i ihtiofaune,
- osnova uređenja imovinskih odnosa.

Prostorni plan jedan je od temeljnih normativnih dokumenata i regulator života u nacionalnom parku. O njegovoj uspješnoj primjeni izuzetno se moraju brinuti svi odgovorni činioci, a osobito uprava nacionalnog parka, znanstvene i stručne institucije te stanovništvo koje živi u granicama zaštićenog područja« (V i d a k o v i ć 1989).

Prema Marinović-Uzelcu (1979) »prostorni je plan dakle jedan od elemenata zaštite i unapređenja prostora. (...) i upravo zato jer je prostorni plan pravni okvir i tehnička podloga svim materijalnim zahvatima na terenu.«

Možemo reći da se prostornim planom nacionalnog parka određuje:

- površina (zoniranje),
- način njegova uređenja i korištenja,
- definiranje unutar zona prostora nacionalnog parka u smislu izgradnje i unošenja novih fizičkih struktura,
- urbanističko-tehnički uvjeti izgradnje, tj. karakter urbanizacije i oprema prostora (konceptije estetike, prirodnosti i uklapanja u okoliš).

Izrada prostornih planova za nacionalne parkove je u skladu sa Zakonom o prostornom planiranju i uređenju prostora (NN, br. 54 od 31. 12. 1980) i Zakonom o zaštiti prirode (NN, br. 54 od 25. 12. 1976). Prostorni plan za nacionalni park se donosi na temelju Odluke o izradi prostornog plana koju donosi Sabor Republike Hrvatske. Radi lakšeg poslovanja i koordinacije osniva se Savjet prostornog plana. Stručni izvršitelj poslova je za to registrirana projektna ustanova. Sadržaj prostornog plana može biti različit, kako smo naprijed naznačili glavne postavke.

Pri usklađivanju korištenja prostora nacionalnog parka sa zaštitom prirode postavlja se pitanje graničnih kapaciteta korištenja tog prostora. Ograničenje u valorizaciji su:

1. fizički kapacitet prostora,
2. ekološki kapacitet prostora.

Priroda mora uvjetovati okvir prostornog uređenja. Možemo vidjeti da se svaka zona koristi u komercijalne (turističke) svrhe, međutim, razlike u režimu zaštite uvjetovale su i intenzitet toga komercijalnog korištenja.

Utvrđivanje zona osnovni je i najvažniji zadatak prostornog plana svakoga nacionalnog parka (M a r i n o v i ć - U z e l a c 1979). Svaki nacionalni park ima svoje specifičnosti, napose uže područje temeljnog fenomena, pa s time i zahtjeva specifičan režim zaštite. Zoniranjem u prostoru nacionalnog parka postizemo to da jedinstvenom zaštićenom području prema određenim kriterijima omogućimo ispunjavanje svih funkcija i djelatnosti: upravljanje, izgradnja, zaštitu i planiranje te funkcionalno povezivanje sadržaja u prostoru. Na taj način omogućit ćemo da gospodarski razvoj ne ide na štetu prirodnih komponenti.

Ne stoji tvrdnja da je prvu klasifikaciju (zoniranje) zaštićenog prostora, tj. nacionalnog parka, ustanovila Međunarodna unija za očuvanje prirode i prirodnih izvora (IUCN) u Banffu (Kanada) 1972. godine, iako se zna, kako navodi M a r i n o v i ć - U z e l a c (1979), da je i prije bilo primjera zoniranja prostora nacionalnog

parka, i to u nas npr. Mljet i Plitvička jezera, unutar kojih se prostor dijelio na uže i šire zaštićeno područje, a u njima su se razlikovali različiti specijalni rezervati, rekreacijske, turističke, tehničke, prometne i naseljene zone. Konkretni primjer imamo i na definiranju prostora Plitvičkih jezera kada su ona tek predlagana da se zaštite kao nacionalni park. »Društvo za uređenje i uljepšavanje Plitvičkih jezera i okolice« 1914. godine izradilo je prijedlog »Zakona o očuvanju krasota Plitvičkih jezera i okolice« i uputilo ga hrvatskom Saboru da se ona proglaše nacionalnim parkom i za njega uradi zakon koji bi ih adekvatno zaštitio. Tako je jedino moguće »rigorozno provesti zaštitu rijeka, jezera i vodopada. Napose imade se povesti pažnja oko faune i flore, u koju svrhu se imadu Plitvička jezera proglasiti nacionalnim parkom sa rezervatima širim i užim područjem« (E i s e n h u t h 1928, iz: V i d a k o v i ć 1989). Isto društvo godine 1926, u 2. članku Zakonske osnove »o zaštiti Plitvičkih jezera i okolice«, precizira da se područje Plitvičkih jezera dijeli:

- a) na šire zaštićeno područje i
- b) na uže zaštićeno područje.

»U širem zaštićenom području Plitvičkih jezera zabranjuju se svi oni čini i djela, kojima bi se oslabljivali pritoci za sama Plitvička jezera«, a gradnja i korištenje vodene snage u industrijske svrhe dopuštaju se samo ako nimalo neće remetiti prirodne tokove i njihovo onečišćenje. Kamen i sedra mogu se iskorištavati odobrenjem nadležnih organa. »U užem zaštićenom području imadu Plitvička jezera sa vodopadima i pritocima ostati netaknuti u svojem prirodnom sastavu, te se zabranjuju svi čini i djelovanja, kojima bi se njihov naravni sastav krnjio.« Svi objekti na širem i užem zaštićenom području (pilane i mlinice), koji su izgrađeni do kraja 1924. godine, moraju šest mjeseci nakon stupanja ovog Zakona na snagu osigurati odgovarajuće »naprave, kojima će se uz nesmetani tok vode zaprečiti otpadke dotične industrije, naročito pilotine« (E i n s e n h u t h 1925, iz: V i d a k o v i ć 1989).

Međunarodna unija za očuvanje prirode i prirodnih izvora (IUCN) donosi u Banffu 1972. godine Kovenciju kojom je pokušala zoniranjem prostora nacionalnog parka odrediti terminološki i precizno nazive zona i njihove funkcije, iako prilično precizna klasifikacija zaštićenih zona nije primjenjiva za svaki nacionalni park s obzirom na njihove specifičnosti. Klasifikacija sadrži tri kategorije:

1. Zaštićeni prirodni predjeli (zone):
 - a) strogo zaštićena zona bez mjera njege,
 - b) zaštićena zona s mjerama njege (zona usmjerene zaštite),
 - c) zona divljine prema američkom uzoru,
 - d) zone za rekreaciju u prirodnoj okolici.
2. Zaštićeni civilizirani predjeli, odnosno uređeno prirodno područje (kulturalne zone):
 - a) prirodni predjeli s izvornim (primitivnim) ljudskim kulturama,
 - b) predjeli s tradicionalnim formama privređivanja,
 - c) zone posebne arheološke vrijednosti.
3. Predjeli pretpovijesnog i ranopovijesnog značenja;
 - a) predjeli pretpovijesnog i ranopovijesnog značenja,
 - b) predjeli povijesnog značenja.

Naknadno je dogovoreno da se u nacionalni park mogu uključiti i područja kao što su antropološka područja ili zaštićena povijesna ili arheološka područja.

Za svaku zonu definirana je namjena i shodno tomu i poseban režim zaštite unutar zone i mjere za osiguranje te zaštite. Time se prije svega želi postići ravnoteža u zaštiti i korištenju nacionalnog parka. Tako Mavčan (1979) iznosi kako »zakonski tretman u biti sadrži skup prostornih normativa koje proizlaze iz ocjene graničnih vrijednosti dozvoljivog prisustva čovjek u pojedinim ekosistemima. U zonskom tretmanu je sadržana i ideologija i mjere zaštite i uređenja u odnosu na izabranu namjenu zaštićenog prostora prirode.«

Mnogo je razlika u načinu zoniranja u praksi ovisno o specifičnostima svakoga nacionalnog parka, a i sami autori koji se bave tom problematikom u svojim radovima iznose različita mišljenja i prijedloge. Navest ću ovdje neke značajnije:

Jarić (1978) prostor nacionalnog parka dijeli u 4 zone:

- Zona I. – Predio stroge zaštite – rezervati – posebne odluke i režimi
- Zona II. – Predjeli posebne prirodne ljepote – prostorno – urbanistička regulativa
- Zona III. – Šumski – ruralni – urbani ambijenti – zaštita kroz urbanističku regulativu
- Zona IV. – Proizvodne i urbane površine – zaštita u okviru djelatnosti

Stajić (1972) predlaže zoniranje nacionalnog parka na:

- I. Periferna zaštitna zona, u kojoj bi bile dopuštene sve privredne aktivnosti, ali u opsegu i na način koji neće dovesti u pitanje osnovne karakteristike područja,
- II. Zona izgradnje, u kojoj treba locirati turističke objekte,
- III. Zona odmora i rekreacije, u kojoj se ne vrše nikakve privredne djelatnosti, već je namijenjena slobodnom boravku turista u prirodi uz strogo poštovanje režima zaštite i očuvanja prirodnih vrijednosti,
- IV. Zona stroge zaštite koju čine očuvane prirodne cjeline manjih površina, rezervati stroge zaštite, čija je namjena u prvom redu znanstvena, a posjeta turista mora biti kontrolirana.

Mraščević (1972) dijeli nacionalne parkove u SAD-u i Kanadi u 6 zona:

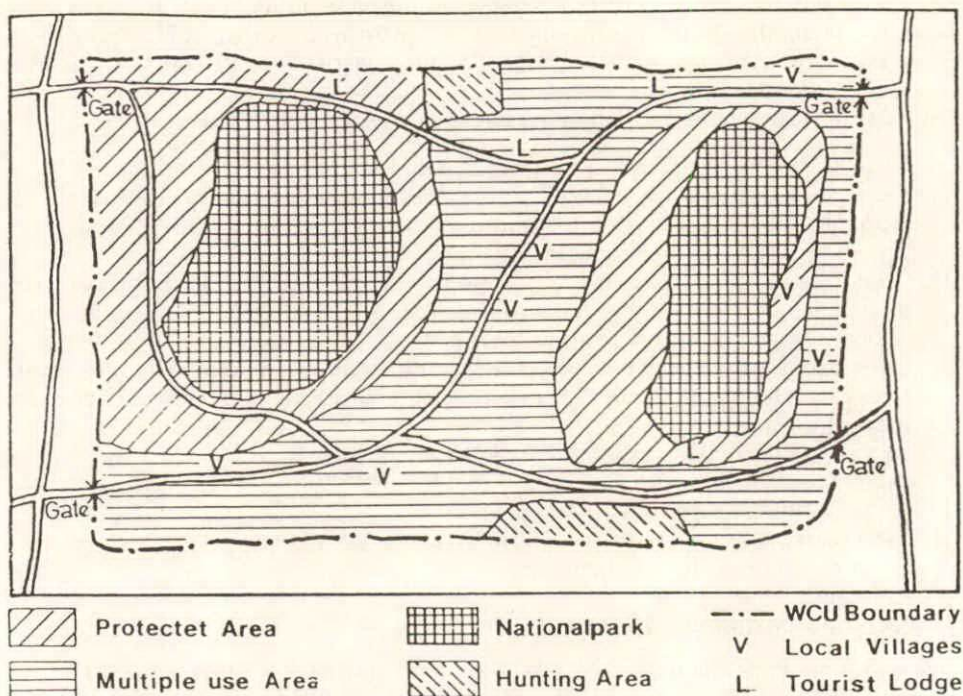
- I. Zona masovne rekreacije,
- II. Zona za odmor u prirodi,
- III. Prelazna zona (tampon zona – štiti najvrednije zone),
- IV. Zona posebnih prirodnih ljepota,
- V. Zona integralne zaštite,
- VI. Kulturno-povijesna zona (uvjetno).

Ovdje vidimo da prema namjeni I. i II. zona imaju turističko-rekreativnu, a IV. i V. zaštitnu funkciju jer ih čine područja iskonske prirode (Wilderness Area) i u njima je zabranjena svaka gradnja objekata.

Mnogi autori smatraju da je od svih europskih zemalja Francuska najviše postigla u kombiniranju različitih iskustava organiziranja nacionalnih parkova, pa se njezini nacionalni parkovi smatraju najboljim primjerima kombiniranog tipa, s nešto strožim režimom zaštite. Kako piše Nikolić (1984), u francuskim nacionalnim parkovima ustanovljene su tri zone s raznim stupnjevima zaštite:

- I. Prêparc – to je periferna ili vanjska zona u kojoj je privređivanje dopušteno ali samo takvo koje neće narušiti razvoj samog parka ni njegov pejzažni i estetski izgled. U ovoj se zoni grade receptivni objekti i sve drugo što je potrebno za boravak turista, vodeći stalno računa o prirodnom ambijentu i uklapanju receptivnih objekata u taj ambijent.

- II. Le parc proprement dit – ustvari je područje parka. Tu je režim potpune zaštite koji osigurava prirodni razvitak područja. Propisima je isključeno iskorišćivanje šuma, zabranjen je lov i uvedena je kontrola svih aktivnosti. Propisima je regulirano i ponašanje, napose frekvencija turista, njihovi pravci kretanja i boravak. To sve regulira Uprava parka svojim mjerama.
 - III. Réserves intégrales – su manje površine koje imaju najočuvaniju prirodu i obično se nalaze na manje pristupačnom mjestu i imaju čist istraživački karakter. Pristup u njih je dopušten samo uz posebnu dozvolu.
- Zanimljiv je primjer planiranja afričkog nacionalnog parka koji u svom radu donosi Lusigi (1978). Cijelo zaštićeno područje dijeli se u tri kategorije (sl. 1):

Sl. - Fig. 1. Model zoniranja zaštićenog prirodnog prostora u Africi - A conceptual diagrammatic model map of a wildlife conservation unit (Lusigi 1978)

- I. Sam nacionalni park koji je pod strogom zaštitom uz minimalne i strogo propisane aktivnosti turista. Prirodni ekosustavi su pušteni da se nesmetano razvijaju.
- II. Zona zaštite okružuje zonu nacionalnog parka i namijenjena je za turističku valorizaciju i ostale prateće djelatnosti, ali također prema dopuštenim i propisanim mjerama. Posebno se vodi briga o kontroli ispaše i lova autohtonog plemenskog stanovništva.

III. To bi bili višenamjenski prostori koji okružuju ili unutar kojih su ustvari uključene sve ostale zaštićene zone. Tu su smješteni svi prateći sadržaji namijenjeni turizmu: od koliba, kuća, organizacijskih i čuvarskih postaja, a također i sela lokalnoga plemenskog stanovništva. Iako se i u ovoj zoni provode mjere zaštite, one su liberalnije i tu autohtono stanovništvo može normalno obitavati i obavljati svoje životne aktivnosti kao što je ispaša stoke i lov u za to namijenjenim zonama. Stopljeni stoljećima načinom svoga života u neraskidivoj vezi s prirodom, oni su dio te cjeline i svakako da im je tu i mjesto i nisu nikakvo strano tijelo u njoj. Oni su zapravo dio turističke atrakcije i obilježja nacionalnog parka.

»Problem usklađivanja sistema zona iskrsao je kod nas prilikom izrade Prostornog plana za nacionalni park Plitvička jezera 1976/77, a to znači da se je pojavio već na samom početku pokušaja njegove konkretne primjene (prema međunarodnom predlošku iz Banffa 1972). Pojavio se je naime problem u koju kategoriju svrstati jezera s okolicom? Stroga prirodna zona je neprihvatljiva radi posjeta publike, zona usmjerene zaštite je neprihvatljiva principijelno, zona dvjeline jezera nisu. Tako je došlo do pronalaska termina ZONA TEMELJNOG FENOMENA koji je primjenljiv u svim nacionalnim parkovima jer uvijek postoji jedna ili više prirodnih karakteristika radi kojih je park osnovan, koje treba naročito štiti i njegovati, ali i vidjeti« (Marinović-Uzelac 1979).

Prvi put su taj novi termin naši znanstvenici Ante Marinović-Uzelac i Josip Movčan objavili svjetskoj javnosti na Savjetovanju o nacionalnim i regionalnim parkovima održanom 1978. godine na Plitvičkim jezerima. Osnovna prednost novog sustava zoniranja je njegovo modernije shvaćanje prostora nacionalnog parka kao zasebnoga i jedinstvenoga prirodnog i neponovljivog ekološkog i geografskog prostora koji određuju specifičnosti prirodnih vrednota. Također takav oblik zoniranja omogućuje široku turističku valorizaciju, a da se pri tomu ne dovode u pitanje prirodna obilježja, njihova kvaliteta i specifičnosti, posebno ekološka stabilnost temeljnog fenomena, zbog kojeg je i određeno područje proglašeno nacionalnim parkom.

Njihova cjelovita klasifikacija zoniranja nacionalnog parka obuhvaća ove zone (sl. 2):

I. Prirodne zone

1. Zone temeljnog (ili temeljnih) fenomena prirode
– pokrivaju prostor na kojem se nalaze prirodne vrijednosti i osobitosti, tj. glavni motiv proglašenja nacionalnog parka i koji mu daje temeljnu karakteristiku, obuhvaćajući i neposrednu okolicu temeljnog fenomena, potrebnu zaštitu i doživljavanje u izvornoj okolini;
2. Zone usmjerene zaštite
– odnose se na prirodne prostore ili prostore pod antropogenim utjecajem npr. livade nastale na nekadašnjim pašnjacima, koje su postale sastavni dio pejzaža. Iako to nisu prostori izvorne prirode i možda sami ne mogu steći kategoriju nacionalnog parka, oni su nužna dopuna nacionalnog parka, pa često čine i veći dio njegove ukupne površine. Te bi zone mogle odgovarati onima koje su se nekad zvale »zone šire zaštite«;
3. Specijalne zone
– mogu imati različite specijalne nazive, prema svojim stvarnim osobitostima:

zone divljine, zone stroge zaštite, specijalni rezervati flore i faune. Mogu se nalaziti i unutar zone temeljnog fenomena, unutar zone usmjerene zaštite ili kao posebne cjeline.

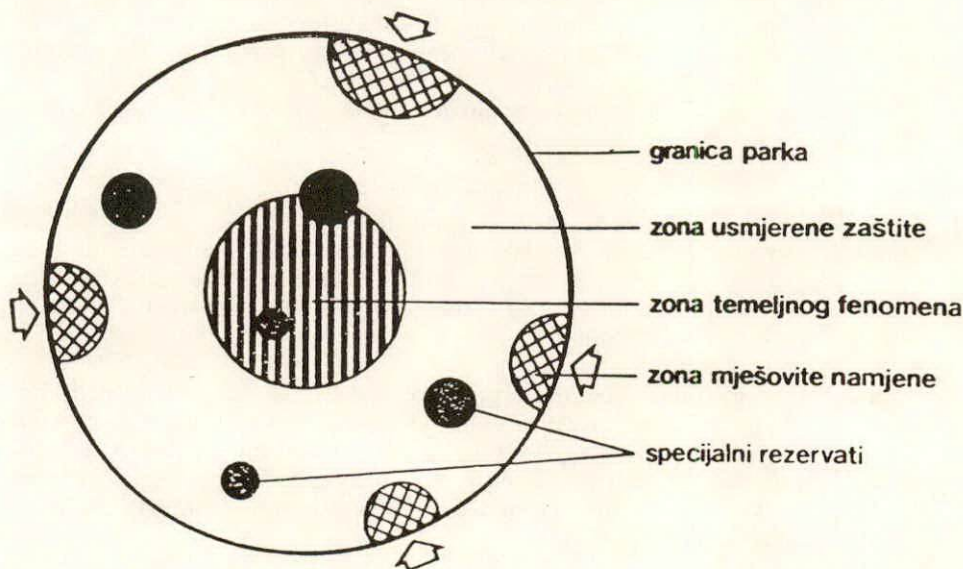
Sam autor Marinović-Uzelac (1979) obrazlaže pitanje da li »zona za rekreaciju u prirodnoj sredini« (Banf 1972) treba biti klasificirana kao jedna od potkategorija prirodnih zona. To bi moglo biti samo u slučaju ako se za tu rekreaciju ne pretpostavlja nikakva građevinska djelatnost izuzev staze. No u takvim slučajevima nije naglasak na rekreaciji, jer se takva vrsta rekreacije u prirodi može odvijati i u drugim zonama. On smatra da bi se zona za prihvatanje turističko-rekreativnih funkcija trebale izdvojiti u posebnu od glavnih velikih kategorija, jer bi se time i naglasilo njihovu prostornu izdvojenost, a ujedno naglasilo multiplu, uglavnom tripartitnu definiciju nacionalnog parka. Prema tomu slijedi:

II. Zone mješovite namjene

1. Zone za turističku izgradnju, ugostiteljstvo i rekreaciju;
2. Zone za stambenu izgradnju, određene prema specifičnim uvjetima pojedinoga nacionalnog parka;
3. Zone za tehničke, stručne i znanstvene potrebe parka (spremišta, garaže, rasadnici, laboratoriji, muzeji, vatrogasna služba i sl.);
4. Prometne zone (terminali vanjskoga javnog i individualnog prometa, polazišta unutrašnjeg prometa, benzinske crpke, razni servisi i sl.).

III. Kulturne zone

1. Zone poljoprivrednog pejzaža, ukoliko su sastavni dio pejzažnog ambijenta u kojemu je nacionalni park; zaštićene od izradnje ili takvih tehnoloških postupaka poljoprivrede koji bi im mogli bitno izmijeniti izgled i ekološke karakteristike;
2. Etnološke zone sela s tradicionalnom arhitekturom koje imaju etnografsku, povijesnu, kulturnu i estetsku vrijednost;

Sl. - Fig. 2. Zoniranje nacionalnog parka - Zonation of national parks (Marinović-Uzelac, A. 1986)

3. Arheološke i kulturno-spomeničke zone;
4. Antropološke zone (u Europi bez praktične primjene).
(Antropološke zone se ne smiju miješati s etnološkim).

ORGANIZACIJA, UPRAVLJANJE I FINANCIRANJE ORGANIZATION, MANAGEMENT AND FINANCING

U svijetu ne postoji jedinstvena i principijelna zakonska regulativa koja bi uskladila sam pojam »NACIONALNI PARK«, definirala njegovo korištenje i brigu, organizaciju, upravljanje i financiranje. Svaka zemlja ima svoj specifičan i originalan model. Oni su pod upravnom kontrolom nadležnih ministarstava države ili pokrajine, a uglavnom u svim zemljama nacionalnim parkom upravlja Uprava nacionalnog parka koju čine ugledni ljudi iz znanosti, politike ili društvenog života. Što se tiče pravne regulative koja zakonskim i drugim mjerama rješava pitanje osnivanja i uređenja nacionalnih parkova, postoje u svijetu tri poznata načina:

- a) Posebni zakon o nacionalnim parkovima koji regulira sva bitna pitanja, odnose i ponašanje u njima,
- b) U okviru Zakona o zaštiti prirode uređuju se pitanja o nacionalnim parkovima (Italija, Nizozemska, Japan i dr.),
- c) Vladin dekret (npr. u Tunisu je doneseno 10 vladinih dekreta) koji omogućuje donošenje zakonskih odredbi iz tog područja i uvjete pod kojima se osnivaju nacionalni parkovi.

U većini zemalja zakone o zaštiti prirode i o nacionalnim parkovima donosi najviši organ vlasti zemlje (parlament, Kongres – SAD, Sabor – RH). Nažalost, zakonodavna oblast kao najvažnija podloga i pretpostavka uspješnog rada nacionalnog parka i mogućnosti efikasne zaštite prirode nije uskladena ni unutar pojedinih zemalja, pa tako ni u međunarodnim razmjerima. Znatne su razlike u nacionalnim okvirima, pa je logično da se ne mogu uskladiti zakoni o zaštiti prirode i o nacionalnim parkovima na međunarodnoj razini. U cjelini gledano, mnoge zemlje imaju posebne i kombinirane zakone o nacionalnim parkovima i zaštiti prirode, ali svi oni teretiraju samo neke aspekte čovjekova prostora i ne zadovoljavaju potrebe vremena u kojem živimo, jer su zastarjeli, ali i nepravilno se glada na sve te zakone.

SAD imaju najdulju tradiciju u organizaciji nacionalnih parkova i brzi o zaštiti prirode, pa mogu poslužiti kao primjer drugima. Služba nacionalnih parkova (National Park Service) brine se i upravlja njima, a za svoj rad odgovorna je Ministarstvu rudarstva i energije (Department of the Interior). To je Ministarstvo odsjek izvršnog organa vlade SAD-a, a ministar koji je na njegovu čelu član je predsjedničkog kabineta i izvještava direktno predsjednika. Udruženje nacionalnih parkova zastupa i koordinira njihovu ukupnu djelatnost. Nasuprot drugim zemljama, u SAD-a postoji Društvo za nacionalne parkove i zaštitu, kao privatna i besprofitna organizacija koja se bavi problematikom nacionalnih parkova. Ona se ne bavi i koordinacijom nacionalnih parkova, jer je to u nadležnosti Službe nacionalnih parkova i njegova Udruženja, nego njihovom zaštitom i unapređivanjem, kao i edukacijom javnosti. Također potiče i donošenje Zakona o zaštiti parkova, a izdaje i dvomjesečni magazin o nacionalnim parkovima.

Od ukupno 49 nacionalnih parkova SAD-a o 23 brinu se Ujedinjeni narodi: 6 ima status dijela svjetske baštine, 12 su rezervati biosfere, a 5 imaju kombinirani status – rezervat biosfere i dio svjetske baštine (V i d a k o v i ć 1989).

Brojem nacionalnih parkova Australija je uvjerljivo prva zemlja na svijetu – ima ih čak 492 (V i d a k o v i ć 1989). U Australiji vlada velika različitost u organiziranju nacionalnih parkova – svaka država i teritorij imaju vlastite specifičnosti, a ne postoji ni zajednička uprava federacije za nacionalne parkove kao u SAD-u. Karakteristično je postojanje izuzetno malih nacionalnih parkova, najmanjih u svijetu (5 nacionalnih parkova u državi Queensland ima površinu samo po 1 ha). Organizacija zaštite prirode u Australiji je izrazito nejedinstvena – 6 australskih federalnih država i 2 teritorija imaju vlastita zakonodavstva o zaštiti prirode i različito gledaju na pitanja proglašenja nacionalnih parkova i drugih zaštićenih predjela (prirodni rezervat i dr.). Kako nema jedinstvene organizacije na razini zemlje, nekim nacionalnim parkovima upravljaju službe nacionalnih parkova pojedinih federalnih jedinica, a nekima upravlja savezna služba australskih nacionalnih parkova i biljnog i životinjskog svijeta (Australian National Parks and Wildlife Service – ANPWS), koja je u nadležnosti federalne vlasti. ANPWS ima ključnu ulogu u međunarodnoj aktivnosti Australije. U vezi sa zaštitom prirode bavi se određenim oblicima koordinacije i kooperacije među australskim nacionalnim parkovima pod nadležštvom federalnih država i teritorija, osigurava statističku dokumentaciju, provodi znanstvena istraživanja i ima savjetodavnu funkciju, posebno radi zaštite flore i faune. ANPWS direktno upravlja sa svim zaštićenim područjima vanjskog teritorija (External Territories), odnosno nacionalnim parkovima Norfolk i Christmas Island, te dva nacionalna parka u Sjevernom Teritoriju – Kakadu i Uluru, koji se smatraju uzornim nacionalnim parkovima u Australiji.

Za neke nacionalne parkove je nadležno Ministarstvo za okoliš i planiranje države ili teritorija, a za neke direktno savezna vlada. Postoji i udruženje nacionalnih parkova Australije kao i pojedinih federalnih jedinica (V i d a k o v i ć 1989).

U Australiji su za zaštitu prirode bila rezervirana 1986. godine ukupno 34 530 702 ha, što čini 4,5% površine zemlje. Dio tog zemljišta 15 578 346 ha ili 45,1% čine nacionalni parkovi koji zauzimaju 2,03% površine zemlje. Osim nacionalnih parkova u Australiji postoje još 24 različita oblika zaštite. Najviše je prirodnih parkova (natur park) – 1479, a mnogo ima i zaštićenih područja – parkova (conservation park) 184, te parkova koji čine prirodnu okolicu (environmental park) 141. Površinom se osim nacionalnih parkova ističu i prirodni rezervati (nature reserve) sa 10 754 722 ha ili 31,1% te zaštićena područja – parkovi (conservation park) sa 4 049 831 ha ili 11,7% površine cijelog zemljišta rezerviranoga za zaštitu prirode. Tu nisu uključena zaštićena morska područja. Od 25 različitih oblika zaštićenih područja samo su nacionalni parkovi (national park) zastupljeni u svim državama i teritorijima. Razlike u nacionalnim parkovima su u organizacijskom pogledu, u proglašenju, u općim prirodnim i drugim značajkama. Tako se nacionalni parkovi najlakše proglašavaju u državi Queensland, gdje se nalaze čak 304 od ukupno 492 australska nacionalna parka. U toj državi ima izuzetno mnogo minijaturnih nacionalnih parkova (manjih od 1000 ha) – čak 225 od ukupno 243 u cijeloj Australiji, a nacionalni parkovi u toj državi čine čak 96,7% ukupno zaštićenih područja. Nasuprot tomu u Sjevernom Teritoriju postoji samo 8 nacionalnih parkova, ali od njih čak su 4 veća od 100 000 ha, dok parkova manjih od 1000 ha nema. I ostale države i teritoriji također se odlikuju različitim specifičnostima nacionalnih parkova.

Treba spomenuti da 17 australskih nacionalnih parkova spada u svjetsku baštinu (World heritage site), 7 nacionalnih parkova spada u svjetske rezervate biosfere (World biosphere reserve), a 3 nacionalna parka spadaju u močvare svjetskog značenja (Wetland of international) (V i d a k o v i ć 1989).

Kanadski su nacionalni parkovi vrlo dobro organizirani. Sve njihovo zemljište je vlasništvo države i pod upravom jedinstvene organizacije – Environment Canada. Nacionalnim parkovima upravlja, objedinjuje i koordinira Služba parkova Kanade (Canadian Park Service), u sklopu Uprave za okoliš (Environment Canada), koja je podložna ministarstvima za okoliš (Ministry of the Environment) i za opskrbu i usluge (Ministry of Supply and Services). Zbog veličine zemlje djelatnost Uprave za okoliš i Službe parkova Kanade je podijeljena na regionalne urede, koji obuhvaćaju jednu ili više provincija. Osim što upravlja nacionalnim parkovima, Služba parkova Kanade upravlja i nacionalnim povijesnim parkovima i mjestima (National Historic Parks and Sites). Uprava nacionalnog parka može biti unutar ili izvan nacionalnog parka. Zakon o nacionalnim parkovima (National Parks Act) kanadski je parlament donio 1930. godine s mnogim amandmanima novijeg vremena, posebno glede kazni koje su možda najoštrije u svijetu. S obzirom na veličinu i složenost ekosustava u nekim je moguće automobilom, dok je u nekima to zabranjeno. U procesu uspostavljanja nacionalnih parkova u Kanadi vrlo je značajno sudjelovanje svih zainteresiranih strana – od države do lokalnih zajednica, te dosta dugotrajan proces

Tablica 2. NAJMANJI NACIONALNI PARKOVI NA SVIJETU
THE SMALLEST NATIONAL PARKS OF THE WORLD

1. Eclipse Caves	Australija	1 ha
2. Markham Cave	Australija	1 ha
3. Royal Archwax Cave	Australija	1 ha
4. Royal Imperial Cave	Australija	1 ha
5. Round Island	Australija	1 ha
6. Norra Kvill	Švedska	27 ha
7. Hamra	Švedska	28 ha
8. Dalbry Söderskog	Švedska	36 ha
9. Bla Jungfraun	Švedska	66 ha
10. Angsö	Švedska	73 ha

Izvor: Vidaković (1989)

Tablica 3. NAJVEĆI NACIONALNI PARKOVI NA SVIJETU
THE BIGGEST NATIONAL PARKS OF THE WORLD

1. Wood Buffalo	Kanada	4.480.700 ha
2. Ellesmere Island	Kanada	3.950.000 ha
3. Wrangell-Saint-Elies	SAD	3.619.916 ha
4. Gates of the Arctic	SAD	3.035.145 ha
5. Canaima	Venezuela	3.000.000 ha
6. Kluane	Kanada	2.201.500 ha
7. Auyuittuq	Kanada	2.147.110 ha
8. Denali	SAD	1.902.024 ha
9. Krüger	Južnoafrička Republika	1.817.146 ha
10. Rudall River	Australija	1.569.459 ha
11. Katmai	SAD	1.503.843 ha
12. Serengeti	Tanzanija	1.450.000 ha

Izvor: Vidaković (1989); Stajić (1972); Nature and National Parks – Eur. Bull.

»pripreme« nekog područja za dobivanje statusa nacionalnog parka. Iako su prostori kanadskih nacionalnih parkova u načelu vlasništvo države, u pojedinim parkovima (posebno na sjeveru Kanade) vodi se računa o interesima lokalnog indijanskog i eskimskog stanovništva – njima se dopušta bavljenje tradicionalnim aktivnostima (posebno lovom i ribolovom), a oni se uključuju i u upravljanje parkom (tzv. »joint management«). Značajno je da se u Kanadi može kupiti godišnja ulaznica za posjet pojedinom ili svim nacionalnim parkovima u državi. Zanimljivo je da su u Kanadi dva najveća nacionalna parka na svijetu: Wood Buffalo (4 480 700 ha) i Ellesmere Island (3 950 000 ha) (Vidaković 1989).

Za Japan je značajno da su bez obzira na vrlo snažnu industrijalizaciju prirodne rijetkosti odlično zaštićene, zahvaljujući velikoj ljubavi i brizi njegovih stanovnika prema prirodi. Japanski su nacionalni parkovi najposjećeniji u svijetu, što kazuje o njihovoj ljubavi prema nacionalnim parkovima. Godine 1985. bila su čak 323 milijuna posjetilaca (Vidaković 1989). Upravo to i traži gotovo savršeno upravljanje i organizaciju. Njima upravlja Savezna uprava za okoliš, na temelju Zakona o zaštiti prirode, a za svoj rad i odnose u nacionalnim parkovima odgovorna je centralnoj vladi.

U nacionalnim parkovima u državama Srednje i Južne Amerike nije još toliko razvijen turizam, tek nešto bolje na Kubi i Meksiku. Ti su nacionalni parkovi uglavnom nepristupačni, nedostupni i neizgrađenih komunikacija, tako da je njihova zaštita svrha sama sebi.

Na tlu Afrike su osnovani nacionalni parkovi na velikim prostranstvima u prvom redu da se zaštititi dotad nepoznata flora a posebno fauna koju su bijelci Europljani, kolonizirajući ovaj kontinent, nemilice uništavali i lovili. Zato su i nacionalni parkovi u prvo vrijeme imali više karakter rezervata nego turističkog područja. To je djelomično i bilo pod utjecajem Europe i njezina shvaćanja nacionalnog parka, čije su zemlje kolonizatori uglavnom i bili pokretači proglašavanja nacionalnih parkova na tlu Afrike. Danas su oni jak turistički motiv i značajan prinos gospodarskom razvoju i prihodu afričkih zemalja. Iako su pod neposrednom kontrolom i upravom državnih vlasti, za mnoge od njih je značajno da u njihovim prostorima obitava autohtono plemensko stanovništvo kojemu se moraju osigurati normalne životne i gospodarske aktivnosti.

Azijski nacionalni parkovi su manji po površini od afričkih, izgrađeniji su i imaju znatnu turističku važnost. Po svojoj organizaciji i valorizaciji korištenja prostora bliži su američkom tipu.

U Europi, ovisno o zemlji, imamo različite modele organizacije i upravljanja nacionalnim parkovima. Tako je u Austriji uprava u federalnoj jedinici. Italija ima vrlo lošu organizaciju, nema koordinacije među parkovima, nije razvijeno ni zakonodavstvo o zaštiti prirode i nacionalnim parkovima. Na području bivše SR Njemačke nacionalni parkovi su u nadležnosti svojih uprava, a imaju i svoja stručna i društvena tijela, savjete, od po više članova (20–30). Predsjednik je Savjeta državni ministar za razvitak zemlje i čovjekova okoliša. Na sastanke se pozivaju i stručnjaci raznih profila koji nisu članovi Savjeta, a Uprava nacionalnog parka i njezin direktor prisustvuju obavezno. U Poljskoj se nacionalni parkovi formiraju na temelju Zakona o zaštiti prirode, a ustanovljuju se odgovarajućim ukazima Ministarskog vijeća Poljske. O njima se brinu posebne administrativne jedinice Ministarstva šumarstva i drvne industrije. Njima upravlja direktor i odgovoran je državnom organu

nadležnom za zaštitu prirode i za nacionalne parkove. Ne postoji neko državno tijelo za koordinaciju. Nacionalnim parkovima u Španjolskoj upravlja Služba nacionalnih parkova, koja je ogranak nacionalnog Instituta za zaštitu prirode. Služba nacionalnih parkova nadležna je i za vođenje svih poslova u pojedinim parkovima, koordinaciju svih nacionalnih parkova i zastupanje u inozemstvu, a za svoj rad odgovorna je centralnoj vladi. U švedskim nacionalnim parkovima zastupljen je vrlo visok stupanj zaštite prirode. Švedska ima nacionalno Ministarstvo za zaštitu okoliša, koje za svoj rad odgovara parlamentu, a postoji i stručna organizacija, Savez nacionalnih parkova Švedske, koji koordinira rad nacionalnih parkova u zemlji, a preko njega i rad u međunarodnim okvirima. Švicarski zakon o zaštiti prirode zasnovan je na zabranama. Švicarski nacionalni park je strogo zaštićeno područje bez prisutnosti čovjeka u njemu. Takvo konzervativno shvaćanje zabranjuje svaku ljudsku djelatnost, a turizam u nacionalnom parku je sporedan. U Velikoj Britaniji nacionalne parkove ima samo Engleska i Wales. Oni su najnaseljeniji u svijetu. Uz određeni oprez odvijaju se i privredne aktivnosti (uglavnom poljoprivredna i uslužne djelatnosti), a režimi zaštite dosta su blagi. Upravljanje nacionalnim parkovima svojevrсна je kombinacija lokalnih i državnih vlasti (Savezna uprava za nacionalne parkove), a koordinacija među svim nacionalnim parkovima dosta je dobra. Nadležnost nad nacionalnim parkovima i zaposlenim osobljem ima najviši državni organ Engleske i Walesa, a kao koordinirajuće tijelo postoji Udruženje nacionalnih parkova, koje se obavezno sastaje četiri puta godišnje.

U zemljama bivšeg SSSR-a nacionalne parkove imamo u Estoniji, Latviji, Gruziji, Litvi i Armeniji, dok u Rusiji i ostalim bivšim republikama imamo zaštićene objekte koji služe znanstvenoistraživačkom radu u njihovim različitim ekosustavima. Kako navodi Stajčić (1972), oni imaju karakter istraživačkih rezervata (znanstveni laboratorij) te i ne nose naziv nacionalni parkovi, već »zapovednici«. U njima se u prirodnom stanju čuva njihov cjelokupni prirodni kompleks. Obično se planski izdvajaju i raspoređuju po lokalitetima koji su tipični za dano zemljopisno područje ili zonu i koji sadrže po svojoj znanstvenoj vrijednosti značajna prirodna obilježja (flora, fauna, minerali, reljef i sl.). Po zakonima o zaštiti prirode u republici, zapovednici su područja izuzeta od privređivanja da bi služila za znanstvenoistraživačke i kulturno-odgojne svrhe. Isti autor dalje navodi da ih ima 90 i da nemaju turističkog značenja, jer nisu ni pripremljeni za prijem turista, iako ih osobito u novije vrijeme posjete poneke turističke grupe. Može se očekivati da će se i zapovednici postupno otvoriti turistima, i domaćima i stranim, posebno u onim regijama koje su turistički značajne, npr. Kavkaz i Krim.

Što se tiče financiranja, ono je gotovo jednako u svim zemljama, a razlike su u udjelu pojedinog načina. Glavni izvor financiranja nacionalnih parkova je državni proračun. Ostale stavke čine razni prihodi od korištenja nacionalnog parka. Tu je u prvom redu uključen turizam s prihodom od ulaznica, zatim iskorišćivanje šuma, dobrovoljni novčani prilozima u razne fondove ljubitelja prirode, prihodi od dobrovoljnog rada i dr. Financirati se može i ostalim izvorima u skladu sa zakonom. Privatne fondacije obično se ne koriste za ukupnu djelatnost parka, nego prije svega za potpomaganje određenih programa u parku (edukacija, zaštita, i sl.). Značajno je spomenuti da se naš nacionalni park Plitvička jezera, koliko je poznato, jedini u svijetu u potpunosti sam financirao vlastitim prihodima.

U povijesnom pregledu dan je prikaz organizacije, upravljanja i financiranja kroz zakonske regulative u prijašnjoj državi. Prva zakonska uredba koja se odnosi

na nacionalne parkove u samostalnoj i suvrenoj Republici Hrvatskoj je Uredba o upravljanju nacionalnim parkovima, koju je Vlada Republike Hrvatske donijela na sjednici održanoj 31. listopada 1991. godine. Danom stupanja nasnagu te Uredbe prestaju se primjenjivati odredbe stavka 3. članka 34. i članka 65-71. Zakona o zaštiti prirode (NN, br. 54/76, 25/77, 41/83, 31/86 i 47/86). Time prestaje postojati Savjet za zaštitu prirode Hrvatske i zakonske odredbe o upravljanju nacionalnim parkom. Radi usklađivanja zakonskih regulativa s promjenama u nazivu Ministarstva i zbog manjih izmjena Vlada Republike Hrvatske donijela je na sjednici održanoj 27. listopada 1992. godine novu i sada važeću Uredbu o upravljanju nacionalnim parkovima (NN, br. 71 od 28. 10. 1992). Iz nje je vidljivo da se njome propisuje način upravljanja i financiranja nacionalnim parkovima kao dobrima od osobitog interesa za Republiku Hrvatsku, u cilju očuvanja prirodnih i kulturno-povijesnih vrijednosti na tom području (članak 1). Njima upravlja Uprava nacionalnog parka koju osniva Vlada kao javno poduzeće (članak 2). Organi Uprave su Upravni odbor i direktor (članak 3). Vlada Republike Hrvatske osniva također Savjet za nacionalne parkove kao koordinativno i stručno savjetodavno tijelo (članak 6). Financiranje nacionalnih parkova osigurava se iz prihoda od korištenja nacionalnih parkova, iz sredstava osiguranih u državnom proračunu Republike Hrvatske te drugih izvora u skladu s zakonom (članak 8).

POSJEDOVNI ODNOSI - PROPERTY RELATIONS

Postoje dva osnovna obilka vlasništva:

- privatno
- državno (smatra se da je tada zaštita najdjelotvornija jer se može osigurati cjelovita organizacija i funkcioniranje nacionalnih parkova).

Kako navodi Vidaković (1989), Velika Britanija je izraziti primjer više vlasništva na području nacionalnih parkova. Osam je nosilaca prava nad zemljištem, što dovoljno skreće pažnju na teškoće i složenost vlade te zemlje i uprave nacionalnih parkova koje su odgovorne za funkcioniranje zaštićenog područja:

1. državno 8%	5. Ministarstvo obrane 3%
2. privatno 72,6%	6. Vijeće za zaštitu prirode 1,6%
3. šumsko gospodarstvo 7,7%	7. Uprava nacionalnih parkova 2,3%
4. vodno gospodarstvo 3,5%	8. ostali 1,3%

Isti autor navodi da specifični imovinski odnosi vladaju i u Australiji, a neke primjere njezina vlada uzima kao osobite i korisne ne samo za svoju zemlju nego i za druge. Tri nacionalna parka Uluru, Gurig i Kakadu u vlasništvu su Aboridana, ali su ih oni predali na stogodišnje korištenje Zajednici nacionalnih parkova Australije. U Španjolskoj je npr. 80% u državnom, a 20% u privatnom vlasništvu. U Njemačkoj (bivša SR Njemačkoj) cijelo je područje iz privatnoga pretvoreno u državno. I u Kanadi se radi da sve površine u nacionalnim parkovima pređu u državno vlasništvo. U SAD-u ima također nacionalnih parkova u kojima je veći dio ili državno ili privatno vlasništvo.

TURIZAM U NACIONALNIM PARKOVIMA TOURISM IN NATIONAL PARKS

Turizam je, kako navodi Španjol (1993), »privredna grana koja se oslanja, razvija, opredjeljuje i ostvaruje na primarnim vrijednostima prirodne sredine. On je izvanredna mogućnost da se zaštićeni oblici prirode ekonomski valoriziraju. Zaštićeni prirodni prostori pružaju šansu aktivne zaštite, korištenja i unapređenja prirodnog okoliša u tom prostoru. Zbog masovnosti turizam je izvanredna prilika da se preko turista kao medija širi propaganda o potrebi zaštite prirode.«

Činjenica je da je turizam jedina prihvaćena privredna djelatnost na području nacionalnog parka (ponegdje poljodjelstvo i šumarstvo u zonama blaže zaštite), i to iz razloga što je on životno zainteresiran da sačuva prirodu u kvalitetnom stanju, jer je ona njegova »sirovina« bez koje ne može postojati. Turizam, kao i svaka ljudska djelatnost, izaziva određene negativne promjene u prirodi. No, za razliku od nezaštićenih prostora, gdje se takve promjen (još) toleriraju, u zaštićenim sredinama turizam je prihvaćen kao privredna djelatnost pod uvjetom da ne izaziva negativne učinke na prirodu, njezine estetske, biološko-ekološke značajke, te da obavezno poduzima mjere da do takvih učinaka ne dođe. Dakle, može i smije iskorištavati prirodu do te granice do koje je u mogućnosti održavati zatečenu ekološku ravnotežu i osigurati neizmijenjenu prirodnu osnovu razvoja parka. To pak u gospodarskom smislu znači, kako navodi Marković (1982), da je turističko privređivanje u zaštićenim prostorima izvrgnuto znatnim dodatnim troškovima zaštite prirode, koje u drugim prostorima ne postoje.

To se može postići poštivanjem zakona kojima je propisana zaštita; djelovanje i ponašanje te ograničenjem aktivnosti radi očuvanja postojećeg stanja u nacionalnim parkovima. U svakom slučaju potrebno je regulirati odgovornost za svaku djelatnost u prostoru nacionalnog parka.

Time što je moderno načelo zaštite prirode (liberaliniji) dalo mogućnost turističke aktivnosti u zaštićenom prostoru nacionalnog parka stvorila se i pretpostavka da dođe do kolizije interesa turizma i zaštite prirode. Rješenje je moguće postići jedino u takvoj organizaciji nacionalnog parka gdje će se integrirati funkcije zaštite prirode i turizma i gdje se neće nikako dopustiti nekakvo dvojno, zasebno gospodarenje.

Nacionalni park ne možemo smatrati izrazito turističkim područjem. Turizam je jedna od funkcija nacionalnog parka. Kako piše Marinović-Uzelac (1987), »u nacionalnom parku dolazi u obzir samo onaj oblik turizma koji služi zadovoljenju potreba temeljnog cilja posjete – razgledavanje nacionalnog parka. Sve ostale turističke i rekreacijske aktivnosti ne mogu biti smještene, niti se odvijati u nacionalnom parku (kao npr. marine, sportsko-rekreativna središta, zabavišta i sl.)«. Isti autor dalje navodi kako »u nacionalnom parku nije primjenljiva niti jedna metoda procjene potrebnih turističkih privatnih kapaciteta koja je u upotrebi u prostorima turističke namjene, tj. niti metoda receptibilnosti prostora, niti metoda potražnje turističkog tržišta u emisijskim zonama i središtima, kao niti druge slične metode u prostornim, ekonomskim ili socijalnim polazištima. Metoda dimenzioniranja cjelokupne turističko-rekreacijske opremljenosti nacionalnog parka temelji se na analizi jednostavnog prostornog kapaciteta i to ne kapaciteta svoje vlastite zone, nego ekološkog kapaciteta i kapaciteta posjete prostora zone temeljnog fenomena primarno i ostalih zona parka namjenjenih posjetiocima, sekundarno.«

Takvi načini anketiranja najbolji su pokazatelji stvarnog stanja želja i povoda korisnika zaštićenih objekata prirode. Oni nam mogu biti vrlo važan pokazatelj u kojem pravcu usmjeriti i kako pravilno valorizirati takve objekte. Zanimljivo bi bilo vidjeti rezultate ankete u našim nacionalnim parkovima te ih analizirati i usporediti.

U sklopu komentara na tu anketu opravdano su postavljena pitanja ekonomistima, energetičarima, političarima:

1. Tko može ovih 12 razloga ekonomski valorizirati?
2. Tko ima moralno i etičko pravo oduzeti ljudima mogućnosti da doživljavaju ovo što je nabrojeno u tih 12 odgovora?

Turistička propaganda vrlo je značajna za širenje ideja i shvaćanja koja utječu na edukaciju, mišljenje, postupke i turista i lokalnog stanovništva i ljudi koji upravljaju i rade u nacionalnom parku. Stajčić (1972) dijeli turističku propagandu na grafičku (prospekti, publikacije plakati, fotografije), oglasnu (oglasni u novinama, časopisima, radiju i TV), projekcijsku (film, TV, dijapozitivi), prostorno-plastičnu (sajmovi, izložbe, suveniri i sl.) te osobnu (osobni prijenos poruka).

U jednom istraživanju u SAD-u (turistički prospekt) posjetitelji nacionalnih parkova odgovarali su na postavljeno pitanje: Možete li izabrati tri najvažnija povoda za zadovoljstvo koje osjećate posjećujući zaštićeno prirodno područje? Odgovori su sljedeći:

Povod zadovoljstvu	Postotak odgovora
1. Relaksacija	67,9
2. Blizina iskonskoj prirodi	51,1
3. »Pobjeći od svega«	47,8
4. Iskustvo novog doživljaja	31,3
5. Duševni mir	30,3
6. Edukacija	27,2
7. Zdravstveni razlozi	9,9
8. »O tome se poslije priča«	8,8
9. Raznolikost živih bića	8,4
10. Radoznalost	7,9
11. Okrepljenje	7,5
12. Uzbudljivosti	1,9

ZAKLJUČNA MISAO I PRIJEDLOZI CONCLUSION AND SUGGESTIONS

U Republici Hrvatskoj imamo danas proglašeni 7 nacionalnih parkova ukupne površine 69 420 ha. Od ukupno zaštićenih 7,3% površine Republike Hrvatske u svim kategorijama zaštite na nacionalne parkove otpada 1,2%. To su prema redoslijedu proglašenja:

1. Plitvička jezera – 19 479 ha – 8. 04. 1949.
2. Paklenica – 3 617 ha – 19. 10. 1949.
3. Risnjak – 3 014 ha – 15. 09. 1953.
4. Mljet – 3 100 ha – 12. 11. 1960.
5. Kornati – 22 375 ha – 24. 07. 1980.
6. Brijuni – 3 635 ha – 27. 10. 1983.
7. Krka – 14 200 ha – 24. 01. 1985.

Plitvička jezera su 1979. godine uvrštena u UNESCO-vu listu svjetske prirodne baštine, čime je i u svjetskim kulturološkim i biološkim razmjerima potvrđeno značenje toga bisera hrvatske prirode.

Otprije već postoji prijedlog o proširenju površina nekih i proglašenju novih nacionalnih parkova u Republici Hrvatskoj što je potpuno opravdano s ekološkog i gospodarskog značenja, i to:

a) Plitvička jezera za oko 14 000 ha,

b) Risnjak – proširenje bi obuhvatilo izvor rijeke Kupe i Snježnik.

Predlaže se proglašenje sadašnjeg parka prirode Velebit u kategoriju nacionalnog parka na površini oko 85 000 ha. Smatram da je to potrebno s obzirom na svekoliku ljepotu i značenje te jedinstvene planine koju je, osim toga, poveljom od 10. 2. 1978. UNESCO uvrstio u međunarodni rezervat biosfere u sklopu znanstvenog programa »Čovjek i biosfera«. To priznanje svakako i obavezuje.

I u svijetu i u nas ne postoje nacionalni parkovi koji zadovoljavaju svim međunarodno postavljenim kriterijima. Pogledamo li organizacijski i funkcionalno naše nacionalne parkove, uočiti možemo velike razlike. Hrvatski nacionalni parkovi ne pripadaju nekom jedinstvenom tipu nacionalnih parkova kako je uobičajena podjela u svijetu. Oni ne pripadaju ni liberalnom tipu, tzv. američkom, kao ni konzervativnijem, zatvorenijem tipu kakvi su uobičajeni europski nacionalni parkovi. Ovisno o stupnju valorizacije funkcija nacionalnog parka, razlikuju se međusobno i najčešće su kombinirani tip nacionalnog parka između dva spomenuta osnovna tipa. Neki su s izraženijem liberalnijem valoriziranjem npr. Plitvička jezera, Brijuni, a neki zatvoreniji npr. Paklenica, Risnjak. Uzor u svjetskim mjerilima su Plitvička jezera, koja su uspjela pravilnim organiziranjem i valoriziranjem prostora napose objediniti sve funkcije nacionalnog parka i izbjeći, koliko je to maksimalno moguće, koliziju turizma i zaštite prirode, iako su se i u tom nacionalnom parku počeli u posljednje vrijeme osjećati utjecaji prevelike ekspanzije turizma, zbog velikog broja posjetitelja i korisnika tog ekološki vrlo osjetljivog prostora, napose temeljnog fenomena (voda, slapovi i dr.). Zbog toga postoji objektivna opasnost od prevelike »populističke« orijentiranosti i pretvaranja ovog prostora u tipičnu turističku destinaciju. U ostalim nacionalnim parkovima turizam se postupno razvija i uglavnom se bazira na posjetiocima (izleti, razgledavanje, tranzitni gosti) tako da je naplata ulaznica glavni izvor prihoda (npr. Krka, Kornati a manje ostali).

Kako većina naših nacionalnih parkova nije pravilno koncepcijski valorizirala prostor i funkcije (napose turizam) u njemu, a time se i kadrovski (čuvarske službe, recepcije i sl.) i tehnički (vozila, plovila i sl.) opremila, najveći problem je kontrola ulaska i boravka u njima, napose Mljet, Kornati, Risnjak i drugi.

Specifični po svojim prirodnim i urbanim obilježjima su Brijuni. Utjecaj čovjeka direktno i indirektno na njih izuzetno je jak, a pokazuje se uređenjem pejzažno-prirodnog ambijenta i intenzivnom izgradnjom objekata i infrastrukture te intenzivnim zadiranjem u biološko-ekološke odnose unošenjem velikog broja alohtone faune i flore. Mnogi misle da bi prema kriterijima za nacionalne parkove, a koliko ih Brijuni zadovoljavaju, njima prije odgovarala neka druga kategorija zaštite kojih u svijetu ima mnogo (regionalni park, spomen-park, predio osobite prirodne ljepote i sl.). Brijuni su danas sa svojim prirodnim i povijesnim obilježjima od izuzetnog značenja i mogućnosti za razvoj elitnog turizma, ali svakako u onim okvirima koji će se prilagoditi sadašnjem biološko-ekološkom i pejzažno-prostornom stanju postavljenoga u kategoriji nacionalnog parka i njegovim ostalim funkcijama (odgojno-obrazovna, znanstvena, rekreacijska i dr.).

Velik su problem u nekim našim nacionalnim parkovima naseljenost i svakolika gradnja. Nenaseljeni su Risnjak i Paklenica, a samo sezonski – ljeti – naseljeni su Kornati. Vrlo naseljen je nacionalni park Krka, koji u svojim granicama ima nekoliko većih mjesta, kao Zaton, Skradin i druga. Oni se normalno gospodarski i urbanistički razvijaju, što svakako ima posljedice na prirodu u nacionalnom parku. U Skradinu kao mjestu stacionarnog turizma postoji i veća marina. Isti problem imamo u nacionalnom parku Kornati, na što vrlo jasno upućuje Bogdanić (1989), koji piše da »boravišni oblik turizma u N.P. Kornati predstavlja marina Piškera na otočiću Panitula Vela. Njeno prisustvo svakako ne pridonosi interesima očuvanja netaknute prirode, ali pridonosi financijskoj dobiti u upravljanju nacionalnim parkom.« Sve to naravno u suprotnosti je sa propisanim kriterijima za nacionalni park. Kao ni jedan naš nacionalni park, tako ni Kornati nemaju sređeno imovinsko-pravno stanje jer su gotovo u potpunosti u privatnom vlasništvu, što može biti velik problem.

Značajno je da su za svih 7 hrvatskih nacionalnih parkova doneseni prostorni planovi, što bi trebalo biti jedna od pretpostavki i garancija dobrom radu u budućnosti. Da bi se pravilno riješilo to složeno pitanje, potrebno je riješiti određene pretpostavke koje bih ovdje obrazložio:

1. Svakodnevna sve veća potreba za prirodnim, ekološki i estetski sačuvanim prostorima dovodi do promjena u razmišljanju i djelovanju same zaštite prirode, od inzistiranja na zabranjivanju svekolikog korištenja, kako je bilo dosada, do odgovarajućeg načina korištenja baziranoga na pravilnoj valorizaciji, racionalizaciji i planiranju. Samo racionalnim korištenjem koje će biti znanstveno i iskustveno potvrđeno može se sačuvati prirodnost te biološke i ekološke značajke prostora.
2. Zaštita prirode u nacionalnom parku nije sama sebi svrha, nego je u službi razvoja turizma, rekreacije, znanosti, odgoja i obrazovanja. Pravilnim valoriziranjem prostora nacionalnog parka, dakle njegovom pravilnom upotrebom i izborom djelatnosti po zaštitnim zonama dobit ćemo adekvatnu, pravilnu i aktivnu zaštitu tog prostora i spriječiti greške i devastaciju. Pravilna valorizacija, uređenje i funkcioniranje nacionalnog parka mogući su jedino ako se riješe kroz integralni oblik prostornoplanske koncepcije.
3. Nacionalni park ne može biti izolirana cjelina u prostoru (regiji, državi) kao funkcionalna i organizacijska jedinica, već mora biti u službi razvoja cjelokupnog gospodarskoga i socijalnog funkcioniranja kontaktnih prostora, regija i država. Od njega se traži potpuna prostorna i gospodarska integracija. Lociranjem turističkih kapaciteta izvan nacionalnog parka, gdje i smiju jedino biti, on će na taj indirektan način doprinijeti razvoju regije, uređenju prostora regije, organizaciji i valorizaciji.
4. Nacionalni parkovi moraju biti nosioci povezivanja i suradnje na nacionalnoj i svjetskoj razini. Kao koordinatori u povezivanju i suradnji između nacionalnih i svjetskih nacionalnih parkova trebaju biti sva tijela koja upravljaju i vode brigu o njima.
5. Da bi se uspješno riješio problem zaštite, razvoja, unapređenja, funkcioniranja i upravljanja nacionalnim parkovima u Republici Hrvatskoj valja donijeti Zakon o nacionalnim parkovima koji će biti usklađen sa svim ostalim zakonima i propisima u zemlji (o šumama, o lovstvu, o okolišu i dr.) te s međunarodnim konvencijama i propisima. On mora u prvom redu regulirati:

- a) vrijednost zaštićenog područja (znanstveno obrazloženje), napose temeljnog fenomena,
 - b) granice nacionalnog parka,
 - c) zoniranje (s tim u vezi stupnjevi zaštite za pojedine zone, korištenje i djelatnosti po zonama),
 - d) način financiranja,
 - e) način upravljanja,
 - f) rješenje imovinskopravnih pitanja,
 - g) izradu prostornog plana,
 - h) kaznene odredbe za prekršitelje.
6. Specifičnosti svakoga nacionalnog parka razlogom su što ne može postojati jedinstvena detaljna metodologija organizacije i valorizacije. Raznolikost u zemljopisno-gospodarskom položaju te biološko-ekološkim, geološkim, geomorfološkim i pejzažnim obilježjima i veličini utječu na kriterije izrade planova organizacije, funkcioniranja i valorizacije nacionalnog parka. Budući da su nacionalni parkovi područja veće površine s određenim biološko-ekološkim, kulturnim, socijalnim i gospodarskim vrijednostima, imperativno zahtijevaju adekvatan način zaštite, čuvanja, unapređenja i korištenja.
7. Sve veća tendencija i potreba čovjeka za prirodnim prostorima povećava značenje nacionalnih parkova i zahtjeva što liberalniju njihovom zaštitu. Da bi se uskladili interesi zaštite prirode i turizma u prostoru nacionalnog parka, potrebno je krenuti od same unutarnje organizacije i funkcionalne povezanosti prostora. Stupanj zaštite nije na cijelom prostoru parka jednak. Svakoj zoni određena je prema stupnju zaštite njezina namjena, slobodnije ili strogo kontrolirano korištenje, sadržaji, dimenzionirne kapaciteta, uvjeti, mogućnosti i broj posjetitelja te samo ponašanje. Osobito osjetljivo pitanje je kako riješiti adekvatno gradnju infrastrukture i objekata za aktivnu i pasivnu turističku djelatnost i ostale funkcije parka u odnosu na određene zone zaštite. Bit je u tome da se iznađe adekvatno rješenje povezivanja svih zona parka i samim time i usklađivanje funkcija u parku. Nikako ne smijemo smetnuti s uma pri valorizaciji zaštićenog prostora nacionalnog parka u cjelini ili parcijalno po zonama da smo ograničeni prostornim i ekološkim kapacitetom prijema posjetitelja.
8. I uz veliku prostranost, granice mogućeg prihvata posjetitelja u nacionalnom parku su uočljive, a razlozi leže u sljedećem:
- a) Koncentracija velikog broja posjetitelja na osjetljivim zonama parka,
 - b) Visok stupanj tehnike i modernizacije – mobilnost (osobna kola, karavan kola i sl.),
 - c) Velika privlačnost nekih detalja,
 - d) Želja za ostvarivanjem što većeg profita,
 - e) Vidljive negativne posljedice na prirodu nacionalnog parka.

Uvjetovano svime time opravdano se nameće dilema oko osnovne namjene nacionalnog parka i pitanje kako to riješiti. Postaju li oni sve više objekti masovnog korištenja, tipične turističke destinacije? Takva pretjerana »populistička« orijentacija opterećuje prostor, dolazi do nekontrolirane izgradnje infrastrukture i objekata. Druga krajnost leži u tome da privlačnost prostora stvara uvjete za razvoj elitnog (ekskluzivnog) turizma, što je s gospodarskog aspekta vrlo primamljivo. Time se međutim gubi značaj »nacionalni« i njegova osnovna funkcija za rekreaciju, uživanje, odgoj i obrazovanje i svekoliko uživanje

pučanstva. Mislim da nacionalni parkovi ne smiju biti nikakvi isključivi turistički prostori, napose ne rekreativna područja. Treba uvesti strogi sustav programiranja boravka u nacionalnom parku, dakle ograničiti posjet i po broju posjetitelja i po vremenu zadržavanja i uz prethodnu najavu (booking sistem). Turizam treba bazirati na tome da prevladavaju što kraći boravci u nacionalnom parku (prolazni turisti, razgledavanje i sl.), osobito u zonama strože zaštite. To će se postići najbolje ako se zone za prihvat turista, napose stacionarnih (hoteli, kampovi i dr.), nalaze izvan nacionalnog parka ili što dalje od temeljnog fenomena.

9. Veliku brigu treba posvetiti kadrovima da to budu stručni i sposobni ljudi, osobito oni koji su na upravnim i organizacijskim funkcijama a i oni koji su na raznim radnim zadacima funkcioniranja nacionalnog parka. Važna je svijest svih da znaju i shvaćaju odgovornost i značenje svog posla u jednom takvom jedinstvenom prostoru.
10. Jedan od zadataka je da se na međunarodnoj i nacionalnoj razini ujednače kriteriji prema međunarodnim propisima i definicijama na proglašenju, zaštiti, uređenju, organizaciji i valorizaciji nacionalnih parkova. U onim slučajevima gdje je to nemoguće postići, a također i u želji da mnoga vrijedna prirodna područja budu zaštićena ali istovremeno dostupna što većem broju posjetitelja, a da se pritom ne degradira načelo nacionalnog parka, treba ići na ostale kategorije zaštite, još liberalnije, koje su često i većih prostornih cjelina. Zakoni mnogih europskih i ostalih zemalja to su predvidjeli. Tako Australija ima 25 kategorija zaštite prirodnih predjela (od najstrože do najliberalnije). Moguća rješenja su: park prirode, regionalni park, prirodni predio, predio osobite prirodne ljepote i dr. (Environmental park, conservation park).
11. Svi poslovi u organizaciji i funkcioniranju nacionalnim parkovima svakako trebaju biti u sklopu jedinstvene uprave i organizacije, pod strogom kontrolom i u skladu sa zakonima i propisima, bez obzira na vlasništvo objekata i obavljanje djelatnosti. Na taj će se način izbjeći kolizija inkompatibilnih funkcija nacionalnog parka, napose turizma i zaštite prirode.
12. Današnji ustroj upravljanja nacionalnim parkovima u Republici Hrvatskoj odgovara, dok se ne donesu novi zakoni koji će regulirati cjelokupnu problematiku okoliša i prirode te posebno zaštićenih objekata prirode. Iako je Uredbom o upravljanju nacionalnim parkovima predviđeno postojanje Savjeta za nacionalne parkove koji za svoj rad odgovara Vladi, smatram da u našoj zemlji nedostaje jedno koordinativno i operativno tijelo kakvo je uobičajeno u svijetu. To je Udruženje uprava nacionalnih parkova. Kako su članovi uprava ljudi različitih strukovnih profila, od znanstvenika do gospodarstvenika, to bi takvo tijelo bilo spona između operativne djelatnosti i vladinih institucija. Njegova zadaća bila bi i rad na koordinaciji i suradnji između nacionalnih i međunarodnih institucija i uprava nacionalnih parkova. Vjerujem da bi to ubrzalo rješavanje problema koji se tiču nacionalnih parkova jer je mogućnost dobivanja informacije i suradnje na svim razinama (operativna-znanost-Vlada) time ubrzana i učinkovita.
13. *»Nacionalni parkovi su za mnoga područja pa i zemlje postali dio njihova identiteta – obavezni dio predodžbe i znak prepoznavanja. I zato se u načinu njihove zaštite, korištenja i prezentacije, odnosno u cjelokupnom odnosu prema nacionalnim parkovima, očituje i kultura jednog naroda«* (Bralić 1990).

14. Na kraju ovog rada moram spomenuti da i ovog trenutka srpski barbari i zločinci, vođeni mržnjom i željom za uništenjem svega hrvatskoga vrše *genocid*, *kulturocid* i *ekocid* na prostorima dvaju naših prirodnih bisera, u nacionalnim parkovima Plitvička jezera i Krka. Posljedice okupacije cjeloga Nacionalnog parka Plitvička jezera i djelomično Nacionalnog parka Krka u potpunosti ćemo sagledati njihovim oslobađanjem. Znamo sigurno da će rane dugo osjećati i hrvatsko pučanstvo na tim prostorima i priroda.

LITERATURA – LITERATURE

- Arhiva i zapisnici Povjerenstva za zaštitu prirode i očuvanje prirodnih spomenika Savske Banovine, Zagreb 1937-1939.
- Arhiva i zapisnici Banovinskog odbora za zaštitu prirode, Zagreb 1939-1942.
- Bogdanić, M., 1989: Problematika zaštite prirode nacionalnog parka »Kornati«. Diplomski rad, Šumarski fakultet, Zagreb.
- Bralić, I., 1990: Nacionalni parkovi Hrvatske. Tehnička knjiga, Zagreb.
- Deklaracija Stockholmske konferencije 1972.
- Hirtz, M., 1938: O dosadašnjim radovima na zaštiti prirode i prirodnih spomenika u Hrvatskoj i Slavoniji. Zaštita prirode 1:15-20, Zagreb.
- IUCN-UNITED Nations list of National parks and Equivalent reserves. Park national Yellowstone and Grand Teton, September 1972.
- Jarić, Z., 1978: Nacionalni park kao faktor regionalnog razvoja. Posebno izdanje Republičkog zavoda za zaštitu prirode SR Srbije 11:133-154, Beograd.
- Kamenarović, M., 1961: Historijat zaštite prirode u Hrvatskoj. Zaštita prirode u Hrvatskoj, 7-18, Zavod za zaštitu prirode, Zagreb.
- Killermann, W., 1980: Geländearbeit mit Schulklassen im Nationalpark. Nationalpark Bayerischer Wald 4:47-65, Grafenau.
- Knoll, J., 1980: Unterrichtsgänge in Nationalparken. Nationalpark Bayerischer Wald 4:66-75, Grafenau.
- Kutscher, S., 1980: Das Bildungskonzept des Nationalparks Bayerischer Wald. Nationalpark Bayerischer Wald 4:15-26, Grafenau.
- Lusigi, W.J., 1978: Planning African National Parks-an Example from Kenya. Nationalpark Bayerischer Wald 2:37-48, Grafenau.
- Marinović-Uzelac, A., 1979: Metodološki aspekti prostornog planiranja nacionalnih, regionalnih i memorijalnih parkova. Nacionalni i regionalni parkovi Jugoslavije, Informativni pregled 6:18-20, Savet za čovekovu sredinu i prostorno uređenje SIV-a, Beograd.
- Marinović-Uzelac, A., 1979: Problemi planiranja zaštićenih prirodnih područja u okviru prostornog uređenja. Savjetovanje »Čovjekova okolina u prostornom planiranju«, 14. i 15. studenog, Opatija.
- Marinović-Uzelac, A., 1986: Naselje, gradovi i prostori. Tehnička knjiga, Zagreb.
- Marinović-Uzelac, A., 1987: Planiranje turizma u nacionalnim parkovima. Zbornik radova »Turizam i prostor-ekološki aspekti konfliktnih situacija«, 135-143, Institut za turizam, Zagreb.
- Marković, S., 1982: Programiranje i valorizacija turističkog potencijala nacionalnih parkova i parkova prirode. Zbornik 5. savjetovanja o nacionalnim i regionalnim parkovima Jugoslavije, 40-42, Beograd.
- Minjević, D., 1981: Konflikti u prostoru nacionalnih parkova. Zbornik 5. savjetovanja o nacionalnim i regionalnim parkovima Jugoslavije, 57-60, Beograd.
- Močvan, J., 1979: Plitvička jezera – veliki spomenik prirode. Nacionalni i regionalni parkovi Jugoslavije, Informativni pregled 6:38-40, Savet za čovekovu sredinu i prostorno uređenje SIV-a, Beograd.
- Mrass, W., 1972: Razmatranje o nacionalnim parkovima USA. Natur und Landschaft br. 5 (rukopis prijeloda).
- Nature and National Parks. European Bulletin Vol. 16, br. 60, Basel 1978.
- Nikolić, S., 1984: Kritički pogled na koncepciju ustanovljavanja i funkcionisanja nacionalnih parkova u SR Srbiji. Zaštita prirode 37:79-102, Beograd.
- Premužić, A., 1938: O nacionalnim parkovima u Savskoj Banovini. Zaštita prirode 1:21-28, Zagreb.
- Stajić, S., 1972: Nacionalni parkovi Jugoslavije kao šume sa posebnom namenom i njihov značaj za turizam. Republički zavod za zaštitu prirode SR Srbije, posebno izdanje, br. 3, Beograd.

- Statut Povjerenstva za zaštitu prirode i očuvanje prirodnih spomenika Savske Banovine. Zaštita prirode 1:3-5, Zagreb 1938.
- Španjol, Ž., 1993: Uloga posebno zaštićenih objekata prirode u turizmu. Glasnik za šumske pokuse, posebno izdanje 4:231-242, Zagreb.
- Turistički prospekti SAD-a.
- Uredba o nacionalnim parkovima. Zaštita prirode 1:6-10, Zagreb 1938.
- Uredba o upravljanju nacionalnim parkovima. Narodne novine, br. 59, 14. studeni 1991, Zagreb.
- Uredba o upravljanju nacionalnim parkovima. Narodne novine, br. 71, 28. listopada 1992, Zagreb.
- Vevers, G., i dr., 1989: Veliki atlas životinja. Mladinska knjiga, Ljubljana - Zagreb.
- Vidaković, P., 1989: Nacionalni parkovi i turizam. Zavod za zaštitu prirode i Institut za turizam, Zagreb.
- Watson, M.D., 1980: The educational and interpretive concept of Everglades National Park, USA. Nationalpark Bayerischer Wald 4:31-37, Grafenau.
- Zakon o zaštiti prirode. Narodne novine, br. 19, 11. svibnja 1960, Zagreb.
- Zakon o zaštiti prirode. Narodne novine, br. 54, 25. prosinca 1976, Zagreb.

Original scientific paper

ŽELJKO ŠPANJOL

THE PROBLEMS OF CROATIAN AND WORLD NATIONAL PARKS

Summary

When the first national park, the Yellowstone, was proclaimed in 1872 and followed by others all over the world, the highest degree of protection at national environment was achieved.

Since the very beginnings there were different opinions as to the definition and function of national parks. Accordingly, the problem was discussed on an international level and certain suggestions and definitions were issued at the London Conference in 1933, the Seattle Conference in 1962, the Assembly IUCN in New Delhi in 1968, and on other occasions.

The proclamations of the first national parks in Croatia was preceded by systematic work on environmental protection since the middle of the 19th century through legal regulations. By the Financial Law of the Kingdom of SHS in 1928/29, the first national parks were proclaimed on Croatian territory: the Plitvice Lakes, Bijeće Stijene, Štirovača and Paklenica. As the law was in force for just one budget year, it was not prolonged and formal protection of these regions ceased.

Two major types of national park resulted from the motives and purpose of a protected area throughout the history: a liberal American type, and a more closed European; others are combinations of the two.

Depending on the organizational type and national laws in the individual national parks, their basic functions are education, recreation and scientific research.

Use and organization of a national park is regulated by rural planning which is a major means of the concept of protection, organization, maintenance and improvements, but also a legal frame and technical base for all material operations on site. In Croatia, the rural plan for national parks is issued by the Sabor, the Croatian parliament.

The definition of the law is a major task of the rural plan of every national park. Although the zones and their functions were precisely defined by the IUCN Convention in Banf in 1972, each country relies on its own specific circumstances; the zonations of national parks are therefore different. Among the most complete and most acceptable zonations in all Croatia is the one made by A. Marinović-Uzelac and J. Movčan.

There is no unique and principled law regulation to define the use and care, organization, management and financing of national parks. Each country has its own specific and original model controlled by the authorities of the country or region. In most countries national parks are managed by their committees. There is a special law on national parks regulating their problems within the Law on environmental protection or by a government decree. As to the financing, everywhere in the world it comes from the revenues of the national park use, from the government or other sources in accordance with the law.

The increasing need for natural, ecological and aesthetically preserved environments has drawn the attention to the national parks in terms of tourism, recreation, science and education. They should be integrated into the region as to its area and management. This raises the question of the use, as there is a danger of their becoming typical tourist destination, a »populistic« orientation; on the other hand, national parks may develop exclusively elite tourism.

Among the priorities is to reconcile the criteria on both international and national levels according to the regulations and definitions in terms of proclamations, protection, organization and valorization of national parks.

Croatia has 7 national parks on a total area of 69,420 ha. Out of the 7.3% of the legally protected area, 1.2% are the national parks of Croatia. The very next task is to proclaim the Velebit mountain a national park, and to extend the areas of Risnjak and the Plitvice Lakes, especially as the Velebit and the Plitvice are under direct UNESCO protection.

Its national parks are one part of the national identity of Croatia, its pride and heritage. However, two jewels among them, the Plitvice Lakes and the Krka Waterfalls are being continuously destroyed by the Serbian military criminals through unprecedented devastation of the people, culture and environment, which will be felt long after this country has been liberated.